1I1166

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Jaargang 43 | 2009 | Nr. 2

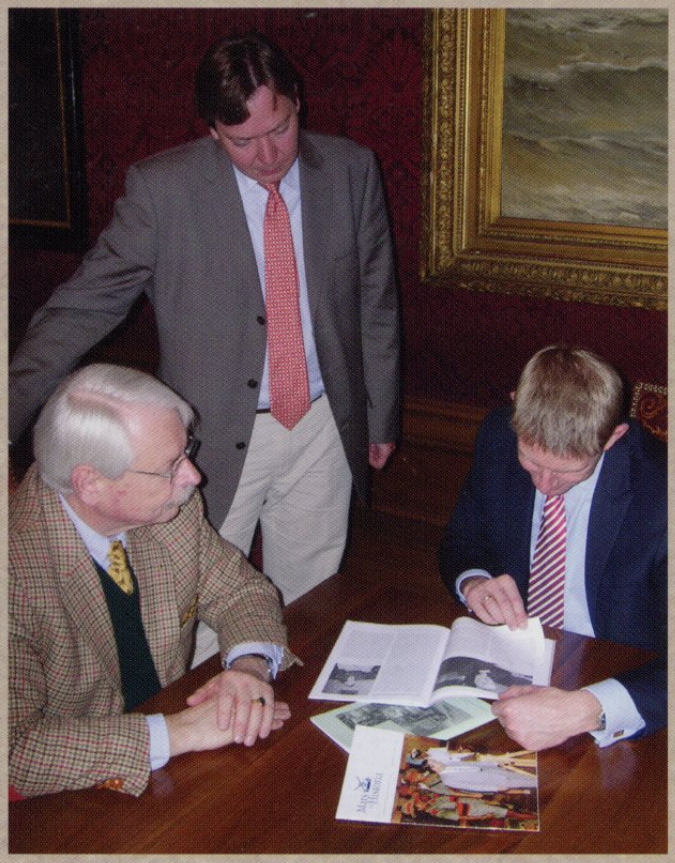

Verantwoording omslagfoto's en -illustraties

Vooromslag
Luitenant-generaal b.d. H.N.A. Swart. Olieverfschilderij op doek (121 x 91 cm) van Jan Catharinus Adriaan Goedhart (1893-1975), 1933.
Legermuseum, Delft, 056863.

Vooromslag binnenzijde
De staatssecretaris van Defensie drs. J.G. de Vries (rechts) nadat hij van de voorzitter van onze vereniging, J.A.C. Bartels (links), en hoofdredacteur drs. L.Ph. Sloos (staand), een exemplaar van *Mars et Historia* 2009, nr. 1 overhandigd heeft gekregen, Den Haag, Plein 4, 16 april 2009.
Foto's: R. van de Wetering, Ministerie van Defensie.

Achteromslag
Lockheed SP-2H Neptune '215' van Vliegtuigsquadron 320, marinevliegkamp Valkenburg, circa 1970.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag.

Achteromslag binnenzijde
Boven: scheidend bestuurslid T.L.D. Postma (rechts) neemt van voorzitter J.A.C. Bartels (links) een ingelijste foto (zie achteromslag) als afscheidscadeau van de vereniging in ontvangst en wordt daarna (onder) benoemd tot Lid van Verdienste, waarvan hij een getuigschrift heeft gekregen.
Foto's: M. Groen.

www.**marsethistoria**.nl

Kwartaalperiodiek van de Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Hoofdredacteur
Drs. Louis Ph. Sloos

Redactiecommissie
Jacques A.C. Bartels
Drs. Anselm van der Peet
Drs. Louis Ph. Sloos

Redactieadres:
Beukenlaan 5, 4731 CD Oudenbosch
T 0165 31 18 45
E louisphsloos@zonnet.nl

Mars et Historia verschijnt in de maanden
februari, mei, september, december.

N.B. Het tijdschrift biedt jaarlijks plaats aan maximaal circa zestien (recensie)artikelen, vier boekrecensies en literatuursignaleringen. De redactie werkt met een jaarplanning die op 1 september wordt vastgesteld. Gelieve daarom uw suggesties/artikelen al vóór de zomer in te leveren.
Kopij in de vorm van kleine berichten voor de respectieve nrs. van de lopende jaargang kan ingeleverd worden op uiterlijk 15 december (voorgaande jaar), 15 maart, 15 juli en 15 oktober.

Aanwijzingen voor het aanleveren van kopij kunt u vinden op de website van de vereniging.
De belangrijkste regels zijn:
- Omvang artikel: 2.000/3.000 woorden, enkele relevante noten toegestaan, bronnen/literatuurlijst.
- Omvang boekrecensieartikel: 2.000/3.000 woorden. Omvang boekbespreking: 800 woorden.
- In principe wordt uitsluitend kopij in elektronische vorm geaccepteerd, bij voorkeur aangeleverd per e-mail, eventuele grote beeldbestanden uitgezonderd.
- Het staat in principe iedereen, ook niet-leden, vrij om in Mars et Historia over aspecten van de Nederlandse militaire geschiedenis te publiceren. De redactie behoudt zich te allen tijde het recht voor bijdragen te redigeren of te weigeren.

Advertenties: 1/4 pagina per jaar (vaste tekst) € 115,-; invoegen drukwerk A4 per keer € 100,-.
Voor meer informatie kunt u zich wenden tot de penningmeester van de vereniging.

Typografie en druk: Pro Patria.com, grafisch bedrijf

ISSN 0928-5156

Inhoud

Van de voorzitter 2
Jacques A.C. Bartels

Redactioneel
(Van themanummer naar gevarieerd nummer) 3
Drs. Louis Ph. Sloos

De Boni-oorlogen.
De strijd tegen de gevluchte slaven in Suriname 4
Brigade-generaal b.d. drs. W.M. Verschraegen

De rol van het voorschrift VPTL (1928)
bij het optreden tegen een binnenlandse
vijand in het voormalige Nederlands-Indië 11
Dr. S.J. de Groot

Met gadjah gadjah naar Tangsé en Geumpang.
De Sumatraanse olifant als lastdier
bij het KNIL te Atjeh 20
Tristan Broos

Vechten en opbouwen.
Generaal H.N.A. Swart:
de laatste civiel en militair gouverneur
van Atjeh (1908-1918) 27
Drs. Liesbeth Brama

Recensieartikel 38

Boekbespreking 40

Literatuursignaleringen 41

Prijs los nr. € 7,50

Van de voorzitter

Terugblikkend op de afgelopen maanden kan de redactie zich gelukkig prijzen met de vele positieve commentaren die zij ontvangen heeft. Grote waardering alom voor het vernieuwde kwartaalblad. Wij hopen hiermee op de goede weg te zijn en zo niet alleen leden te behouden maar ook nieuwe leden te werven. Wat zou het toch mooi zijn wanneer we eind dit jaar 400 leden zouden tellen! Ik doe dan ook een klemmend beroep op U na te gaan of er in Uw naaste omgeving potentiële leden voor onze vereniging aanwezig zijn.

Op donderdag 16 april jongstleden brachten Louis Sloos en ondergetekende een bezoek aan de Staatssecretaris van Defensie Jack de Vries waarbij wij hem het 'eerste' nummer aanboden van het vernieuwde kwartaalblad. De Staatssecretaris toonde zich zeer geinteresseerd en suggereerde ook over nieuwe veteranen te schrijven. Zowel op de website als elders in het blad kunt U over dit bezoek nalezen.

Twee dagen erna, zaterdag 18 april, stond tijdens de Algemene Ledenvergadering in het Mariniersmuseum te Rotterdam de aftredende redacteur Theo Postma in het zonnetje. Het was voor mij een voorrecht Theo voor zijn vele werk de afgelopen jaren met enorme inzet voor *Mars et Historia* verricht, te benoemen tot het eerste Lid van Verdienste.

Dit jaar zijn er twee excursies georganiseerd. De eerste vindt op zaterdag 13 juni plaats en is geheel gewijd aan de IJssellinie. Elders in het blad leest U het programma alsook hoe U zich kunt opgeven. Aarzel niet, er zijn slechts 45 plaatsen!

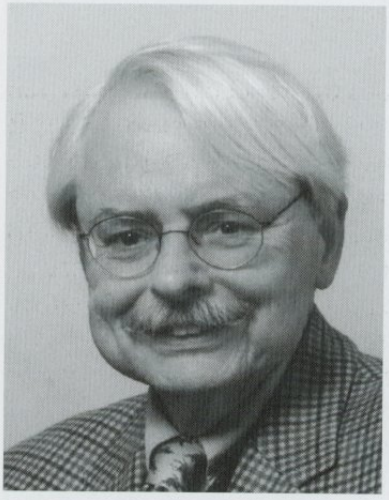

Zaterdag 24 oktober hoopt het bestuur U te verwelkomen in het museum Paleis Het Loo te Apeldoorn. Het programma is zodanig samengesteld dat U gerust Uw partner kunt meenemen. Honderd man kunnen die dag aan deze excursie met een viertal lezingen deelnemen. Dit programma en de wijze waarop U zich kunt aanmelden, leest U in het eerstvolgende nummer. Beide programma's staan inmiddels wel op onze site www.marsethistoria.nl

Kortom, activiteiten genoeg!

Ik hoop dat U ook met dit nieuwe nummer van ons lijfblad weer een plezierig uur kunt doorbrengen!

Met opgewekte groet,

Jacques A.C.Bartels.

Redactioneel

Van themanummer naar gevarieerd nummer

De balans van de reacties op het eerste nummer van *Mars et Historia* van 2009 ofwel de nieuwe 'Mars', is overwegend zeer positief. Hoogtepunt was natuurlijk de persoonlijke presentatie van het blad door de voorzitter en ondergetekende aan staatssecretaris van Defensie Jack de Vries op 16 april jongstleden.
De vele positieve reacties die het bestuur en de redactie(leden) bereikten gingen uiteraard ook gepaard met kritische kanttekeningen voor nog verdere verbetering van het blad. Deze opbouwende kritiek is eventueel ofwel direct met ingang van dit nummer verwerkt of wordt geleidelijk op subtiele wijze doorgevoerd. Op eigen initiatief van het bestuur en de redactie is met ingang van dit nummer op pagina 1 bijvoorbeeld de verkoopprijs van losse nummers vermeld. Dit is niet gedaan omdat we nu gelijk naast onze schoenen lopen maar omdat er al daadwerkelijk naar losse nummers van *Mars et Historia* 2009/1 is gevraagd. De prijs is vastgesteld op € 7,50 (exclusief verzendkosten).
De warme ontvangst van het vernieuwde blad uit zich misschien nog het beste in het spontane aanbod van kwalitatief goede artikelen. Op deze reactie werd gekoerst. De verwachting is dat door een kwaliteitsverbetering van vorm en inhoud, het aanbod van artikelen van hoge kwaliteit toeneemt, en dit elkaar zal versterken. Deze missie lijkt dus te slagen! Bovendien dienen zich auteurs aan die nog geen lid zijn maar dat inmiddels wel zijn geworden. Kennelijk hebben wij op onze beurt hoge verwachtingen opgewekt. Dit stelt de redactie voor een zware taak. Daarom zal de redactiecommissie binnenkort al naar de volgende jaargang gaan kijken. Breng ons daarom op de hoogte van uw suggesties en eigen plannen en wellicht zelfs concrete voorstellen voor artikelen in jaargang 44 van *Mars et Historia*. Bij de planning wordt bij voorkeur rekening gehouden met de historische actualiteit in het desbetreffende jaar.

Dit nummer laat zien hoe belangrijk het is dat de redactiecommissie vooruit kan kijken. Alleen daardoor kon nu al dit "Indië-nummer" worden samengesteld, waarin zelf aandacht is voor Oost- én West-Indië. Wij zijn de auteurs zeer erkentelijk voor de extra medewerking die dit keer werd gevraagd bij de totstandkoming van dit speciale nummer.
In dit nummer wordt ook uw aandacht gevraagd voor een nieuw boek met een wel heel bijzondere ontstaansgeschiedenis. Het betreft een postume uitgave van het levenswerk van oud-(bestuurs)lid jhr. mr. Diederic Jacob Herman Nicolaas den Beer Poortugael (1925-2008).
Altijd al willen weten hoe het precies zit met gespen op onderscheidingen, in het volgende nummer gaat Mars-lid en de bij uitstek deskundige Henny Meijer hier uitgebreid op in. Verder onder meer een bijdrage over de NAVO van prof. dr. Jan Hoffenaar. Kortom, nummer 3 wordt weer een van de vertrouwde gevarieerde afleveringen.

Louis Ph. Sloos,

Hoofdredacteur.

De Boni-oorlogen[1]
De strijd tegen de gevluchte slaven in Suriname

Brigade-generaal b.d. drs. W.M. Verschraegen

De geest en de mentaliteit in de kolonie Suriname zijn in meerdere opzichten van invloed geweest op de problematiek van de gevluchte slaven op de plantages (marronage). Mede door de wens om in zo kort mogelijke tijd zo veel mogelijk geld te verdienen en terug te keren naar het moederland, was de zorg voor de slaven extra slecht.[2]
De planters beschouwden vrijwel iedere regeling over de behandeling van de slaven, die privébezit van de planters waren, strijdig met de kern van het octrooi van 1682, waarbij Suriname werd overgedragen aan de Geoctroyeerde Sociëteit van Suriname, bestaande uit de West-Indische Compagnie (WIC), de stad Amsterdam en de familie Van Aerssen van Sommelsdijk. De belangrijkste bepaling in dit octrooi was dat de belangen van de planters prevaleerden boven alles. In dat perspectief was de bestrijding van de marronage, volgens de planters, ook een overheidstaak, die niet op hen mocht worden afgewenteld. Deze strijd liep in de tweede helft van de achttiende eeuw uit op twee Boni-oorlogen.

Marronage

Voor de ontwikkeling van de plantage-economie in de koloniën was veel arbeidskracht nodig. Nadat in Suriname was gebleken dat de Indianen niet geschikt waren, werd teruggevallen op negerslaven, afkomstig van de westkust van Afrika.
De rechteloze toestand, de zware arbeid en de onmenselijke behandeling waren voor een deel van de slaven de belangrijkste redenen om van de plantages weg te lopen.[3] De weglopers sloten zich aaneen, voerden overvallen uit op de plantages om in het bezit te kunnen komen van voedsel, werktuigen, geweren, kruit, plantmateriaal en vrouwen. Later vormden de voormalige slaven ook gemeenschappen en probeerden zij op wat grotere afstand van de plantages, in dorpen met kostgronden een meer menswaardig bestaan op te bouwen. Deze verschijnselen zijn uitingen van wat men in de negentiende eeuw 'marronage' is gaan noemen; de weggelopen slaven heten Marrons.[4]
Om enigzins beschermd te zijn tegen achtervolgende planters, vestigden de Marrons zich in de kustgebieden op de hoger gelegen delen, achter de moerassen, en in het binnenland aan de bovenlopen van de rivieren, boven de soela's (stroomversnellingen).
De planters waren aanvankelijk vrij machteloos tegenover de toenemende marronage. Wrede bestraffing hielp onvoldoende. Premies voor het aanbrengen van gevluchte slaven en zoekpatrouilles door planters bleken eveneens niet afdoende. Noch de eigenaren van de kolonie, noch de planters waren bereid voldoende geld uit te trekken voor een adequate troepenmacht die tegen de Marrons kon worden ingezet om de plantages afdoende te beschermen tegen de aanvallen en om de gevluchte slaven op te sporen en terug te brengen.

[1] Dit artikel is gebaseerd op de doctoraalscriptie van de auteur (2003), die ook in 1971-1972 als pelotonscommandant bij de Troepenmacht in Suriname (TRIS) heeft gediend. Een wat uitgebreidere versie van dit artikel is eerder verschenen in *Armex* 1 (2005).

[2] R.A.J. van Lier noemt in *Samenleving in een grensgebied; een sociaal historische studie van Suriname* (3e druk; Deventer 1977) de blanke gemeenschap van planters in Suriname een geïsoleerde samenleving, zonder gemeenschapszin; planters wilden snel rijk worden en terugkeren naar het moederland (animus revertendi). De sociaal historische aspecten in dit artikel zijn voornamelijk ontleend aan deze studie.

[3] Silvia W. de Groot heeft in haar artikel 'Slaven en Marrons; reacties op het plantagesysteem in de nieuwe wereld; een schema' in *Oso, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 2(2)(1983), 173-182, de belangrijkste oorzaken geanalyseerd.

[4] De geschiedenis van de Surinaamse bosnegers is vooral door antropologen onderzocht. In dit artikel is gebruik gemaakt van de studies van Chris de Beet, Richard Price en Wim S.M. Hoogbergen, zoals deze zijn opgenomen in de bronnen en literatuurlijst bij dit artikel.

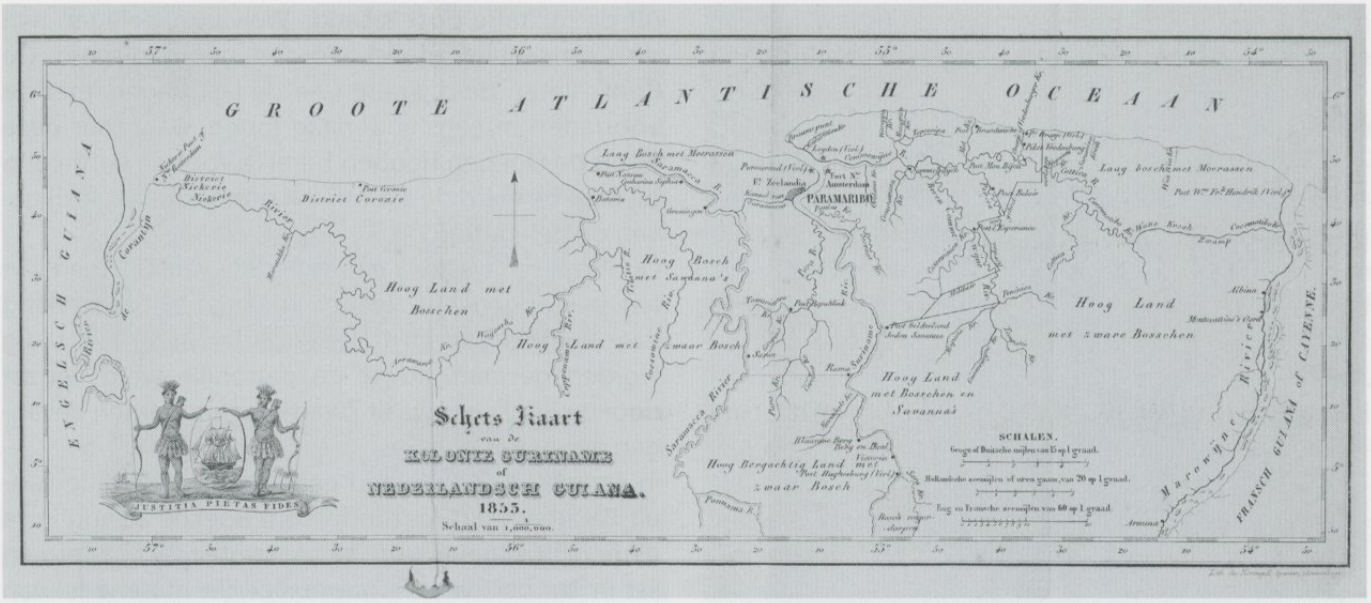

Kaart van Suriname, 1853. Steendruk E. Spanier, Den Haag, uitgave Gebroeders van Cleef, Den Haag, in: C.A. van Sijpesteijn, *Beschrijving van Suriname, historisch-, geographisch- en statistisch overzigt, uit officiele bronnen bijeengebragt* ('s-Gravenhage 1854).

Legermuseum, Delft, 00218204.

Pacificatie

Omdat de bestrijding van de marronage weinig effectief was, nam de gouverneur van Suriname (Mauricius) in 1749 het initiatief om tot vrede te komen met een groep Marrons uit het gebied tussen de Surinamerivier en de Saramacca. De eerste poging mislukte.

Een betere methode zou, volgens deze gouverneur, zijn om met een 'zware' expeditie een aantal dorpen te veroveren en de Marrons te dwingen om vrede te sluiten en die vrede ook in de komende periode veilig te stellen. In 1749 werd een grootscheepse expeditie uitgezonden. Na ruim tweeëneenhalve maand keerde de patrouille terug en was de wens van Mauricius verwezenlijkt: met "de Degen in de Vuist" was de vrede met de Saramaccaners afgedwongen.[5]
Het gouvernement hoopte dat met het sluiten van vrede met de grootste Marronstammen de rust in de kolonie zou terugkeren. Het wilde de nieuwe weglopers achtervolgen om te voorkomen dat ze zich zouden vestigen in het gebied tussen de plantages en de woongebieden van de 'bevredigde' bosnegers. Ze zouden dan nergens meer heen kunnen, omdat ze door de gepacificeerde groepen zouden worden uitgeleverd. Dit is evenwel niet gelukt; ook na de vredesverdragen zijn nog steeds slaven de plantages ontvlucht en de vrije bosnegers traineerden de uitlevering. Zo ontstonden nieuwe groepjes Marrons.

Eerste Boni-oolog (1765-1778)

In de periode 1765-1772 nam het aantal Marrons in het oostelijke en noordoostelijke deel van Suriname snel toe en er ontstonden diverse groepen. Deze sloten zich omstreeks 1770 aaneen en stelden zich onder het centrale gezag van hun leider Boni en vanaf die tijd kan worden gesproken van de Boni-Marrons
Vanuit hun dorpen deden de Marrons niet alleen overvallen op de plantages, maar vielen ze ook steeds vaker militaire patrouilles aan. In de onmiddellijke omgeving van de dorpen, maar ook dieper in het bos legden ze kostgronden aan, zodat zij voor hun voedsel daar op konden terugvallen als de situatie in het dorp onhoudbaar was geworden.
Begin 1772 nam het aantal weglopers sterk toe. Achtervolgingen hadden weinig resultaat, omdat de weglopers zich aansloten bij de groep van Boni en Baron, die zich schuil hield op verblijfplaatsen die voor de troepen moeilijk bereikbaar waren.

Boekoe

Omdat de kolonisten zich steeds meer bedreigd voel-

[5] Een verslag van deze expeditie is opgenomen in Chris de Beet en Richard Price, *De Saramakaanse vrede van 1762: geselecteerde documenten* (Bronnen voor de studie van Bosnegersamenlevingen, deel 8. Universiteit Utrecht: Centrum voor Caraïbische Studies) (Utrecht 1982), 12-13.

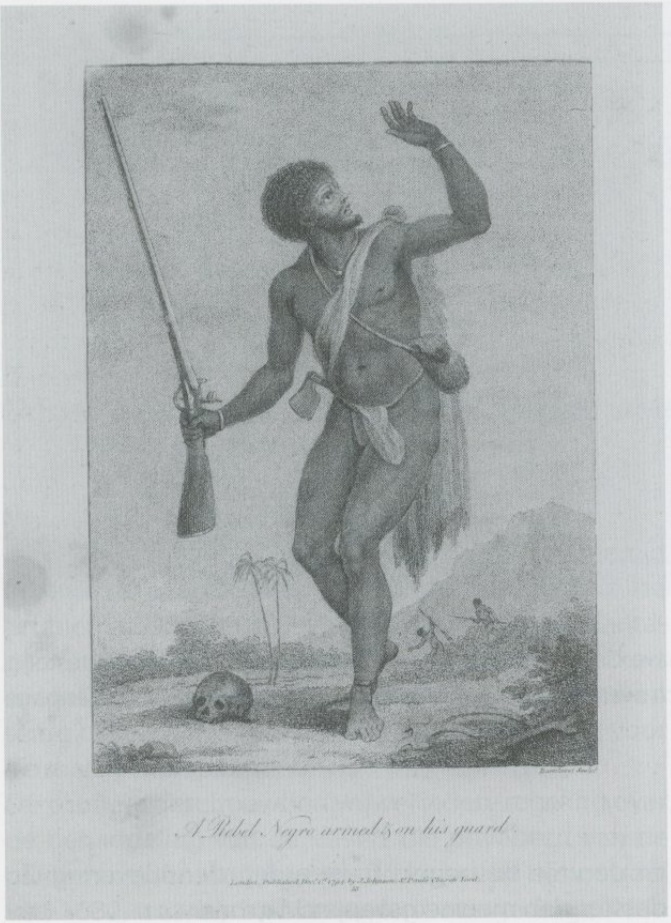

Een gewapende marron op zijn hoede. Gravure van Bartolozzi, uitgave J. Johnson, Londen, 1794. In: J.G. Stedman, *Narrative, of a five years' expedition, against the revolted Negroes of Surinam,* ... II (Londen 1806).
Legermuseum, Delft, 00218206.

den, werd in april 1772 een grote patrouille van 150 militairen en evenzoveel dragers uitgerust, die het weglopersdorp Boekoe moest innemen.
Boekoe was in het noordoosten, tussen de rivier de Cottica en de Atlantische Oceaan gelegen, in een zeer moerassig gebied. Naar schatting bevonden zich hier aanvankelijk tachtig Boni's, maar door de vluchtexplosie en de samenvoegingen van diverse Marrongroepen was het aantal in het afgelopen jaar vele malen groter geworden. De commandant had vlak bij Boekoe een kamp opgeslagen en probeerde vandaaruit het dorp te vermeesteren. De operatie was voor de militairen een complete vernedering. Zij werden niet alleen van achter de palissaden beschoten, maar ook nog uitgescholden. Bovendien kon het beleg niet verhinderen dat de Boni's hun acties tegen de plantages konden voortzetten. Tijdens de belegering deden de Boni's een grootscheepse aanval op een plantage en aansluitend vielen ze ook nog het militaire kamp van waaruit Boekoe werd belegerd, aan. Na deze overval zaten de overheidstroepen vrijwel zonder munitie, zodat een herbevoorrading vanuit de militaire post 's Lands Welvaren, gelegen aan de Cotticarivier, moest worden georganiseerd. De Boni's lieten de militairen en de lastdragers met de voorraden in een hinderlaag lopen, waardoor deze nooit de troepen hebben bereikt. Voor de eenheden bij Boekoe werd de situatie nu onhoudbaar en zij gaven de belegering op.
Ondertussen was ook een expeditie van 122 man van het pas opgerichte Neeger Vrijcorps als versterking naar Boekoe gestuurd. Deze konden niet meer tijdig worden gewaarschuwd; de patrouille werd verrast door de Boni's en twaalf Zwarte Jagers werden gevangen genomen.
In september 1772 werd een nieuwe expeditie vanuit Paramaribo uitgezonden om Boekoe alsnog in te nemen. Boekoe viel op 20 september 1772 met een list in handen van de patrouille. Het merendeel van de mannen had kans gezien te vluchten. Zij betrokken nieuwe verblijfplaatsen aan de Marowijne. Na de val van Boekoe keerden zo'n 100 slaven terug naar de plantages.
Deze patrouilles kostten het gouvernement te veel geld en leverden te weinig resultaten op, omdat er te weinig Marrons werden opgepakt en de aanvallen op de plantages niet werden voorkomen.

Kritiek

Het hele optreden van de overheidstroepen tegen de Boni's en vooral de wijze van optreden bij het beleg van Boekoe gaf aanleiding tot het stellen van vele vragen en het maken van diverse opmerkingen. De directeuren van de Sociëteit van Suriname (eigenaar van de kolonie) hebben dat ook gedaan en de gouverneur daarvan in kennis gesteld met een brief van 10 september 1772.
Daarin stelden zij dat de troepenmacht op vele punten in gebreke was gebleven. Zij waren van mening dat het bij de koloniale troepen schortte aan discipline. Het gouvernement in de kolonie kon wel om versterking vragen, maar er waren troepen aanwezig. Zij moesten eerst maar eens zorgen dat deze voldoende inzetbaar waren. Zij drongen derhalve aan op straffen in geval commandanten ernstig in gebreke bleven. In ieder geval zouden ook de hogere officieren persoonlijk aan de patrouilles moeten deelnemen. Wie dat niet deed kon rekenen op straffen en aantekeningen op de conduitestaat.
De directeuren van de Sociëteit van Suriname hadden zeker de vinger gelegd op de zwakke plek in het optreden van de koloniale troepen. Niet alleen de kwantiteit, als gevolg van allerlei ziektes en kwalen, maar vooral de kwaliteit van de troepen liet veel te wensen over. Ook hier was het, net als bij een aantal andere problemen in de kolonie, vooral een mentaliteitskwestie.

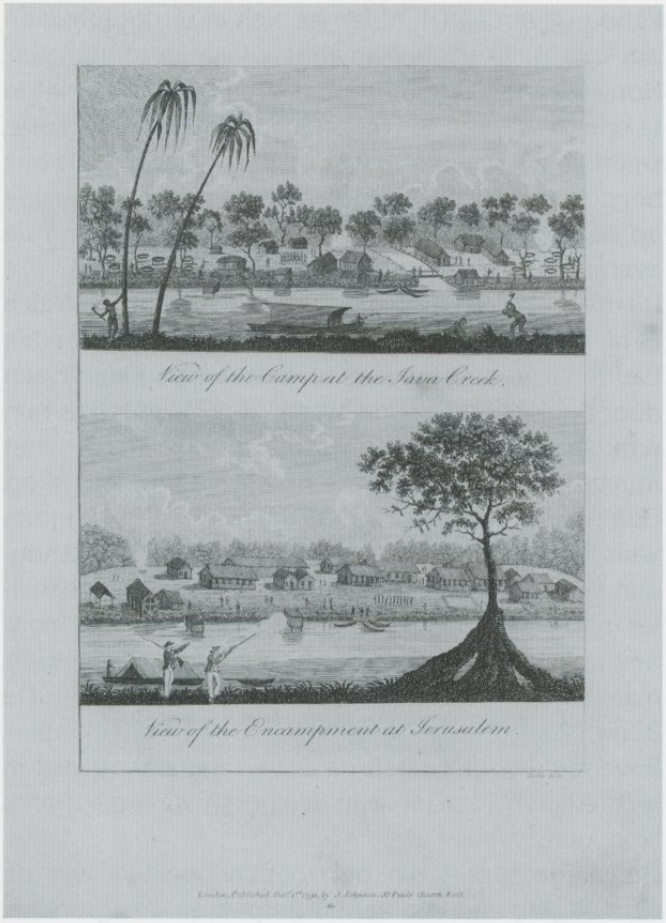

Gezichten op het kamp bij de Java kreek en het kampement bij Jeruzalem. Gravure van Barlow, uitgave J. Johnson, Londen, 1791. In: J.G. Stedman, *Narrative, of a five years' expedition, against the revolted Negroes of Surinam, ...* II (Londen 1806).
Legermuseum, Delft, 00218206.

Paniek

De koloniale troepen waren samengesteld uit verschillende soorten eenheden met een verschillende omvang en kwaliteit. De burgercompagnieën en het Corps Vrije Neegers en Mulatten, die bedoeld waren voor de verdediging van de kolonie, waren klein, slecht gemotiveerd en zijn in het begin van de Eerste Boni-oorlog nauwelijks van enige betekenis geweest. Ook de Sociëteitstroepen met een sterkte van 1200 man, waarvan er door allerlei ziektes en kwalen nauwelijks 800 inzetbaar waren, waren slecht getraind en niet goed voorbereid op hun taak, zeker niet toen de Boni's steeds meer de confrontatie aangingen met een soort guerrillatactiek. Het Neeger Vrijcorps, bestaande uit ongeveer 300 vrijgekochte slaven, die onder commando stonden van blanke officieren, waren zeer gemotiveerd en kunnen worden beschouwd als de beste eenheid van de koloniale troepen.
De vredesregelingen met slechts een deel van de Marrons heeft aanvankelijk contraproductief gewerkt. Ook de Boni's wilden vrede, maar de kolonisten waren bang dat deze vrede een aanmoediging zou zijn voor de slaven om massaal de plantages te verlaten. De Boni's probeerden met een verhevigd optreden in de vorm van overvallen op de plantages en militaire posten alsnog een vrede af te dwingen. Er ontstond een situatie waarbij, naar het oordeel van de planters en het gouvernement, het voortbestaan van de kolonie in gevaar kwam, zodat de gouverneur versterking moest aanvragen bij de Staten-Generaal.

Staatse troepen

In januari 1773 kwamen de eerste schepen met 500 man Staatse troepen onder leiding van de Zwitserse kolonel L.H. Fourgeoud (1708-1779) aan in Paramaribo. De rest van de in totaal 900 manschappen zou later volgen.
Gouverneur J. Nepveu (1719-1779) was van mening dat na de val van Boekoe het gevaar was geweken, omdat er volgens hem nog maar weinig Boni's waren overgebleven in dat gebied. Bovendien zouden die totaal gedesorganiseerd zijn. Nepveu gaf Fourgeoud opdracht de troepen aan boord te houden en voorbereidingen te treffen voor de terugreis naar de Republiek. Fourgeoud negeerde deze opdracht, omdat hij uitsluitend verantwoording verschuldigd was aan de Stadhouder en liet zijn troepen toch aan land gaan. Er ontstond vervolgens een onduidelijke situatie, omdat geen beslissing werd genomen of de troepen moesten blijven en worden ingezet of weer moesten vertrekken.
In juli 1773 werden de Staatse troepen eindelijk ingezet. Eerst zouden de buitenposten worden versterkt totdat de regentijd voorbij was en vervolgens zouden ze de Marrons offensief aanpakken.
In oktober 1773 startte Fourgeoud zijn eerste bospatrouilles tegen de Boni's. Nadat hij zeven maanden in het bos had doorgebracht, keerde hij in april 1774 terug naar Paramaribo. Hij kreeg opnieuw een discussie met Nepveu, die het niet eens was met zijn wijze van optreden. Nepveu was van mening dat Fourgeoud nog jaren zonder enig succes door de bossen en moerassen kon trekken. Het enige resultaat was de totale afmatting van zijn soldaten.[6]

[5] Capt. John Gabriel Stedman, die als kapitein dienst deed in de brigade van Fourgeoud, doet in *Reize naar Surinamen* (Zutphen 1987) uitgebreid verslag van de situatie en het optreden van de troepen. Verschillende afbeeldingen bij dit artikel zijn van zijn hand.

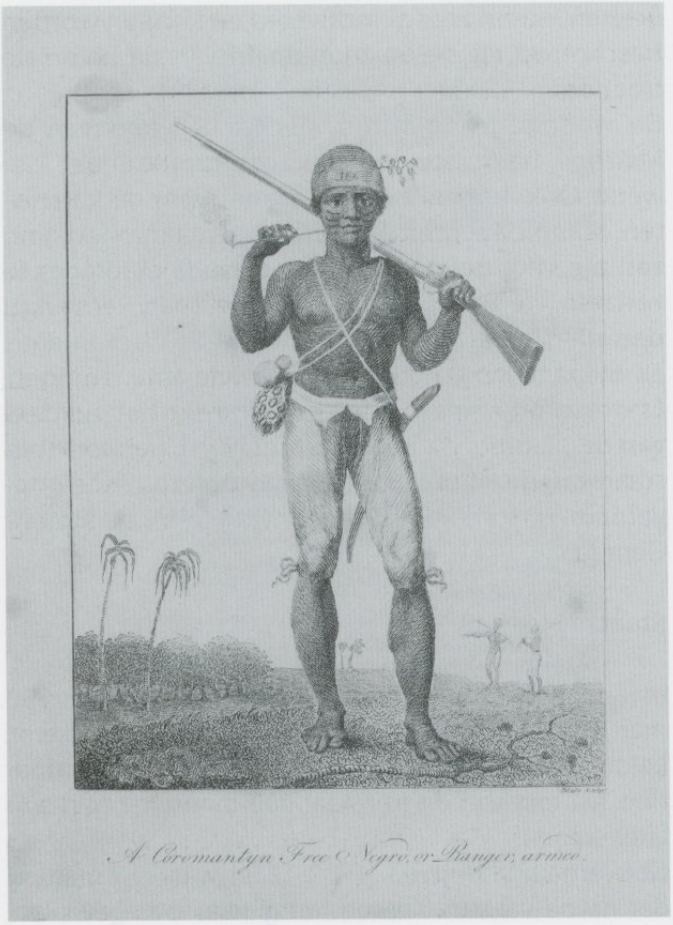

Zwarte Jager. In 1772 werd het Neeger Vrijcorps opgericht, bestaande uit 300 vrijgekochte slaven. Deze Zwarte Jagers werden ook 'Redimoesoes' genoemd naar hun rode mutsen. Redimoesoe is in Suriname nog steeds het scheldwoord voor verrader. Gravure Blake. In: J.G. Stedman, *Narrative, of a five years' expedition, against the revolted Negroes of Surinam,* ... I (Londen 1806).
Legermuseum, Delft, 00218206.

Optreden

De Boni's voerden hun overvallen steeds volgens een vast patroon uit. De acties werden snel uitgevoerd en vervolgens verdwenen ze weer in het bos om aan de militaire patrouilles te ontkomen. In de vuurgevechten met de troepen traden de Boni's vrijwel altijd op vanuit hinderlagen. Op plaatsen waar de troepen, vanwege terreinomstandigheden problemen hadden, bijvoorbeeld bij het doorwaden van moerassen, namen de bosnegers verdekte opstellingen in en namen zij de troepen onder vuur. De Boni's lieten het bij een overmacht aan militairen nooit tot een beslissend gevecht komen; meestal voordat de troepen echt tot actie konden overgaan, hadden ze zich al teruggetrokken om soortgelijke acties op andere locaties te herhalen. Hoeveel verliezen de Boni's daarbij leden was niet in te schatten. Zij traden meestal op in groepjes van drie, waarbij de ene schutter was, de tweede helper, die ook het geweer kon overnemen als de schutter sneuvelde en de derde belast was met het meenemen van de eventuele gewonde of dode die in de groep viel.
Uit de verslagen is duidelijk gebleken dat de Boni's zich in de loop van de tijd beter aan de omstandigheden hadden aangepast dan de blanken. De verplaatsingen door het bos en de moerassen, waar de Marrons hun schuilplaatsen hadden, leverden voor de troepen met hun veel te grote logistieke tros, grote problemen op. Ook de klimatologische omstandigheden zorgden voor veel verliezen, omdat Fourgeoud bleef vasthouden aan acties tijdens de regenperiodes. Bospatrouilles in de vorm van grote expedities, waarbij in colonnes, met tamboers aan het hoofd, werd opgetreden, maakten een snelle en flexibele inzet onmogelijk. De Boni's konden daardoor steeds weer ontsnappen. Bovendien verplaatsten de patrouilles ook te veel in rechte lijnen, in plaats van de sporen van de Marrons te volgen.[7]
Het enige succes dat de troepen boekten, was de vernietiging van een aantal dorpen en kostgronden, waardoor de Boni's steeds weer opnieuw werden verdreven uit hun woongebieden. Aan de opdracht om een einde te maken aan de marronage werd daarmee (nog) niet voldaan en de verliezen waren zeer groot. Van de in totaal 900 uit Holland aangevoerde militairen (500 in februari 1773 en 400 in januari-februari 1775) waren er in juli 1776 nog maar 366 in leven, waarvan er 80 ziek waren en 100 voor de dienst waren afgekeurd.
De kosten van de oorlog waren ondertussen enorm opgelopen. De 'kas tegen de weglopers' was leeg en de kolonisten konden de lasten niet meer dragen.

Succes

In de eerste maanden van 1776 kwamen de Staatse troepen weinig in actie. In april, bij het aanbreken van de regentijd, trok Fourgeoud er weer op uit. Eigenzinnig als hij was, bleef hij vasthouden aan zijn idee dat de regentijd de beste periode was om de Boni's aan te pakken. Maar ook deze keer leverden de patrouilles wederom geen resultaten op. De grote verliezen als gevolg van ziektes en uitputting door de slechte weersomstandigheden nam hij op de koop toe.
De Zwarte Jagers hadden wel succes.[8] In april en mei

[7] Gouverneur Nepveu bekritiseert het optreden van Fourgeoud in het Gouverneursjournaal van 31 oktober en 1 november 1776 (NA, SvS 207).

[8] Dit succes is voornamelijk toe te schrijven aan een gewijzigd optreden zoals beschreven in het artikel van Jaap de Moor, 'Oorlog met de bosnegers in Suriname' in *Armamentaria 37* (Delft 2002), 154-175.

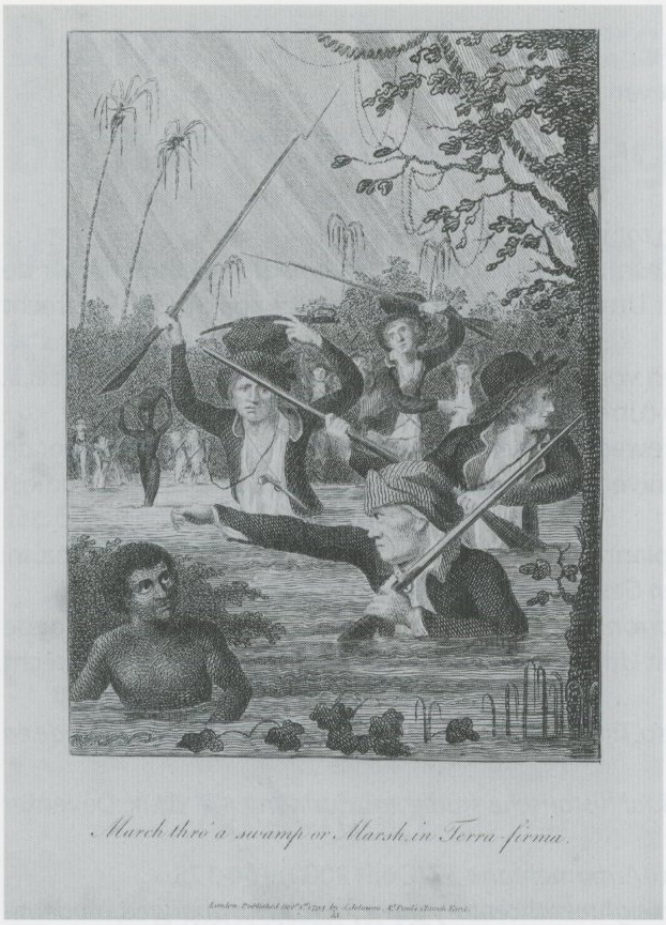

Bospatrouille. Fourgeoud gaat voorop tijdens een bospatrouille, gevolgd door Stedman en enkele officieren, soldaten en een zwarte drager. Een zwarte gids leidt de patrouille, terwijl de achterhoede wordt aangevallen door Marrons die boven in de palmbomen zitten. Anonieme gravure, uitgave J. Johnson, Londen, 1794. In: J.G. Stedman, *Narrative, of a five years' expedition, against the revolted Negroes of Surinam, ...* II (Londen 1806).
Legermuseum, Delft, 00218206.

1776 ontdekten zij verschillende dorpen en veel kostgronden, die zij volgens het vaste patroon allemaal vernielden.
Daarop besloot Boni in augustus 1776 om Oost-Suriname te verlaten, de Marowijne over te steken en zich in Frans Guyana te vestigen. Het offensieve optreden van met name de Zwarte Jagers had uiteindelijk toch nog het gewenste succes opgeleverd.
In 1778 verliet Fourgeoud met het restant van zijn brigade Suriname, maar het marronageprobleem was nog niet definitief opgelost.

Tweede Boni-oorlog (1789-1793)

In 1789 voerden de Boni's opnieuw overvallen uit op plantages, waarbij ze ook blanken gijzelden. Ze eisten vrede of een losprijs, maar toen het gouvernement daar niet op in ging, volgden een half jaar later nieuwe aanvallen. Met deze overvallen was de Tweede Boni-oorlog begonnen.
Tijdens deze oorlog maakten kleinere, flexibele eenheden van de Sociëteitstroepen en vooral van het Neeger Vrijcorps, in combinatie met een door het gouvernement succesvol toegepaste verdeel- en heerspolitiek, uiteindelijk in 1793 een definitief einde aan de strijd met de Boni's.
De strijd tegen de Boni's is niet met uitsluitend militaire middelen, maar mede met de inzet van politieke middelen (onderhandelingen en bondgenootschap met de gepacificeerde stam van de Aukaners/Djoeka's) beslist.

Conclusies

Mede door de wens om in zo kort mogelijke tijd zo veel mogelijk geld te verdienen en terug te keren naar het moederland, was de zorg voor de slaven extra slecht. De marronage in de kolonie Suriname nam daardoor ook grotere vormen aan dan in andere plantagekolonies in de Nieuwe Wereld. Er was geen sprake van een revolutionaire strijd.
Als gevolg van diezelfde mentaliteit waren de planters aanvankelijk ook nauwelijks bereid voldoende geld uit te trekken voor een adequate troepenmacht om het marronageprobleem te voorkomen en, later, te bestrijden.
De problemen culmineerden in de tweede helft van de achttiende eeuw. De marronage nam een zodanige vorm aan dat het, naar het oordeel van de planters en het gouvernement, een directe bedreiging vormde voor het voortbestaan van de kolonie.
De omvangrijke bospatrouilles waren weinig effectief en zeer inefficiënt: er werden maar weinig Boni's uitgeschakeld, er kwamen veel militairen om het leven, vooral als gevolg van de slechte omstandigheden waaronder moest worden opgetreden, veel slaven vluchtten en de kosten waren hoog. Toch moesten de Boni's na de val van Boekoe uitwijken naar Frans Guyana, maar de strijd was daarmee nog niet definitief beëindigd.
Tijdens de Tweede Boni-oorlog maakten kleinere, flexibele eenheden van de Sociëteitstroepen en vooral van het Neeger Vrijcorps, in combinatie met een door het gouvernement succesvol toegepaste verdeel- en heerspolitiek, een definitief einde aan de strijd met de Boni's.
De Boni-oorlogen zijn uiteindelijk beslist door een combinatie van militaire optreden en politieke middelen in de vorm van onderhandelingen en een bondgenootschap met de Aukaners.

Bronnen

Nationaal Archief, Den Haag (NA), Archief van de Sociëteit van Suriname (SvS).

Literatuur

- Bakker, Eveline e.a., *Geschiedenis van Suriname. Van stam tot staat* (Zutphen 1989).
- Beet, Chris de en Richard Price, *De Saramakaanse vrede van 1762: geselecteerde documenten* (Bronnen voor de studie van Bosnegersamenlevingen, deel 8. Universiteit Utrecht: Centrum voor Caraïbische Studies) (Utrecht 1982).
- Beet, Chris de, *De eerste Boni-oorlog, 1765-1778* (Bronnen voor de Studie van Bosnegersamenlevingen, deel 9. Universiteit Utrecht: Centrum voor Caraïbische Studies) (Utrecht 1984).
- Bouwhuijsen, Harry van den, Ron de Bruin en Georg Horeweg, *Opstand in Tempati, 1757-1760* (Bronnen voor de studie van Afro-Surinaamse Samenlevingen, deel 12. Universiteit Utrecht: Centrum voor Caraïbische Studies) (Utrecht 1988).
- Groot, Silvia W. de, 'Slaven en Marrons; reacties op het plantagesysteem in de nieuwe wereld; een schema', in: *Oso, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 2(2)(1983) 173-182.
- Hoogbergen, Wim S.M., *De Boni-oorlogen, 1757-1860; Marronage en guerilla in Oost-Suriname* (Bronnen voor de studie van Bosnegersamenlevingen, deel 11. Universiteit Utrecht: Centrum voor Caraïbische Studies) (Utrecht 1985).
- Hoogbergen, Wim, 'Vredesverdragen met Marrons', in: *Oso, Tijdschrift voor Surinaamse Taalkunde, Letterkunde en Geschiedenis* 11(2)(1992) 141-155.
- Lier, R.A.J. van, *Samenleving in een grensgebied; een sociaal historische studie van Suriname* (3e druk; Deventer 1977).
- Moor, Jaap de, 'Oorlog met de bosnegers in Suriname', in: *Armamentaria 37* (Delft 2002) 154-175.
- Price, Richard en Sally (red.), *Stedman's Surinam : life in an eighteenthcentury slave society : an abridged, modernized edition of 'Narrative of a five years expedition against the revolted negroes of Surinam' by John Gabriel Stedman* (Baltimore 1992).
- Stedman, John Gabriel, *Reize naar Surinamen* (Zutphen 1987).

De rol van het voorschrift VPTL (1928) bij het optreden tegen een binnenlandse vijand in het voormalige Nederlands-Indië

Dr. S.J. de Groot

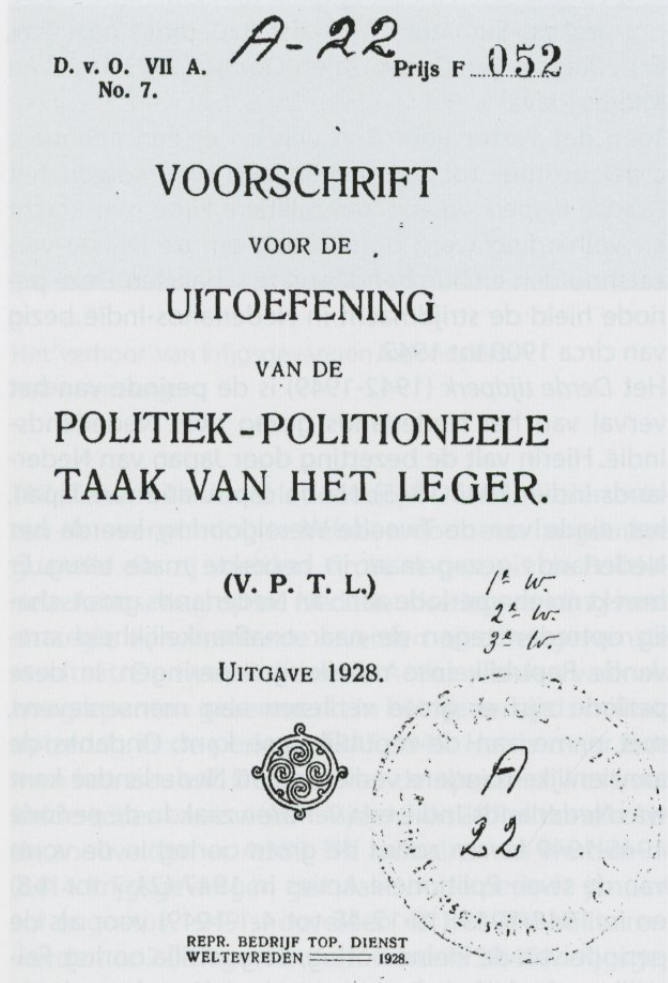
D. v. O. VII A. A-22 Prijs F 052
No. 7.

VOORSCHRIFT

VOOR DE

UITOEFENING

VAN DE

POLITIEK-POLITIONEELE TAAK VAN HET LEGER.

(V. P. T. L.)

1e dr.
2e dr.
3e dr.

UITGAVE 1928.

A 22

REPR. BEDRIJF TOP. DIENST
WELTEVREDEN 1928.

Eerste editie van het Voorschrift VPTL, 1928.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag.

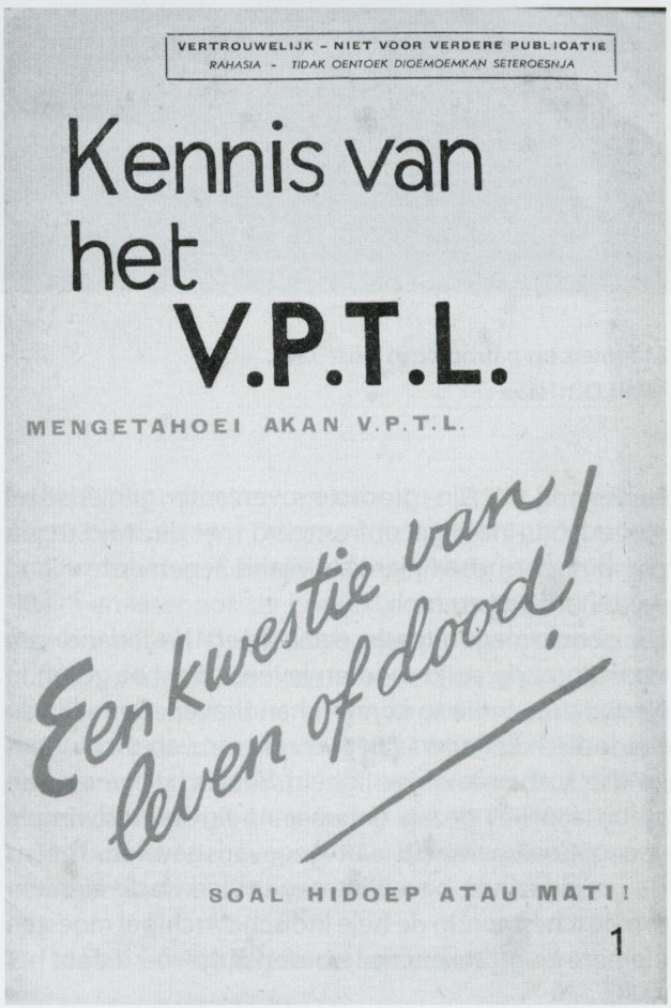

De gepopulariseerde versie van het VPTL, 1946.
Collectie auteur.

Tegenwoordig worden wij vrijwel wekelijks in de pers geconfronteerd met het optreden van internationale strijdmachten aangewezen voor Vredesondersteunende operaties als onderdeel van Crisisbeheersingsoperaties Deze strijdkrachten zijn in verschillende delen van Afrika en Azië actief tegen opstandige bewegingen. Deze bewegingen worden onder velerlei benamingen beschreven als: terroristen, partijgangers (partizanen), vrijheidsstrijders, opstandelingen, rebellen en verzetstrijders. In het nabije verleden werd

Mariniers op patrouille in Oost-Java.
NIMH, Den Haag.

Nederland in zijn grootste overzeese gebiedsdeel Nederlands-Indië geconfronteerd met de strijd tegen een binnenlandse (inlandse) vijand. Tegen deze vijand werd hard opgetreden.
De gehele negentiende eeuw heeft Nederland een voortdurende strijd moeten leveren om het gezag in Nederlands-Indië te kunnen handhaven. De taak van het Indisch Leger was het verzekeren van de binnenlandse rust, orde en veiligheid. Voorts het geven van steun aan het gezag en waar nodig het afdwingen van gehoorzaamheid aan gegeven bevelen. Tevens de goedgezinde bevolking tegen de kwade elementen beschermen. In de hele Indische Archipel moesten kleinere en grotere acties worden uitgevoerd door het KNIL.
Het leger, dat vanaf het herstel van Nederlands onafhankelijkheid in 1813 tot 1830 in Indië aanwezig was, werd geleverd door de Nederlandse landmacht. Deze krijgsmacht werd versterkt met inheemse soldaten (verhouding Europeaan : Indonesiër ongeveer 1:1). In 1830 kreeg het leger in Indië een eigen organisatie en kwam los te staan van de Nederlandse landmacht. De verhouding Europeaan/Indonesiër veranderde geleidelijk ten gunste van het aantal inheemse militairen. In 1937 was de verhouding één Europeaan tegen drie Indonesiërs. Het KNIL bestond toen uit ongeveer 33.500 manschappen. Meer dan een derde hiervan waren Javanen, een zesde Menadonezen en een achtste Ambonezen.
Er laten zich in het optreden tegen de binnenlandse vijand in de periode 1822-1949 drie delen onderscheiden, het *Eerste tijdperk* (1822-1900), het *Tweede tijdperk* (1900-1942) en het *Derde tijdperk* (1942-1949).
Het *Eerste tijdperk* (1822-1900) was de periode van het georganiseerde verzet. De bevolking trekt zich terug uit de woonplaatsen en de landbouw, handel en nijverheid staan stil. Bendes vallen aan of trekken zich terug in versterkte plaatsen (bentengs). Om enkele voorbeelden uit dit tijdperk te noemen: de Padri-opstand op Sumatra's Westkust, Expedities naar Bali, Expedities tegen Ceram, Atjeh-Oorlog (1873-1903) en Midden-Java.[1]
Toen het verzet gebroken was en er een adequaat civiel bestuur tot stand gekomen was, volgde het *tweede tijdperk* waarin van militaire zijde met kracht en volharding werd opgetreden om de laatste verzetshoofden en hun bendes uit te schakelen. Deze periode hield de strijdmacht in Nederlands-Indië bezig van circa 1900 tot 1942.
Het *Derde tijdperk* (1942-1949) is de periode van het verval van het Nederlands gezag over Nederlands-Indië. Hierin valt de bezetting door Japan van Nederlands-Indië (1942-1945). Na de capitulatie van Japan, het einde van de Tweede Wereldoorlog, keerde het Nederlands gezag maar in beperkte mate terug. Er breekt nu een periode aan van Nederlands grootschalig optreden tegen de naar onafhankelijkheid strevende Republikeinse rebellengroeperingen. In deze periode zijn er grote verliezen aan mensenlevens, met name aan de republikeinse kant. Ondanks de aanzienlijke mindere verliezen aan Nederlandse kant was Nederlands-Indië een verloren zaak. In de periode 1945-1949 kwam zowel de grote oorlog in de vorm van de twee Politionele Acties in 1947 (21-7 tot 4-8) en in 1948/1949 (19-12-48 tot 4-1-1949) voor als de periode van de kleine oorlog, de guerrilla oorlog. Feitelijk ontbrak deze laatste vorm nooit gedurende de periode 1945-1949. Na de 2e Politionele Actie werden er bij benadering door de Indonesiërs 2.208 aanvallen op Nederlandse militaire posten uitgevoerd; 1614 aanslagen op Nederlandse voertuigen en konvooien; liepen 597 voertuigen en konvooien op een mijn en waren er 9.911 patrouillegevechten tussen KL/KNIL en

[1] H.L. Zwitzer, C.A. Heshusius, *Het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger 1830-1950* ('s-Gravenhage 1977) 13-15. De auteurs vermelden tussen 1816 en 1926 76 acties van het KNIL in de gehele archipel.

Het 'verhoor' van krijgsgevangen Indonesiërs.
NIMH, Den Haag.

TNI (Tentara Nasional Indonesia).[2] De Indonesiërs wisten de overwinning te behalen door een langdurige guerrilla die zij voerden. Grote slagen, als de Politionele Acties, waarop de Nederlandse legerleiding haar strategie concentreerde leverden niet het gewenste resultaat. De twee Politionele Acties worden vaak als hoogtepunten gekenmerkt in het Nederlands militair optreden in de periode 1945-1949. Het is maar hoe men het zien wil. De duur van de operaties was voor beide acties twee weken. Tijdens de 2e Politionele Actie sneuvelden er 4.389 TNI militairen en werden er 2.414 krijgsgevangen gemaakt. In de periode januari tot augustus 1949 sneuvelden 46 818 TNI militairen, werden er 2.067 gewond en werden 39.451 krijgsgevangen gemaakt. In de totale periode, tijdens en na de 2e Politionele Actie verloor de KL/KNIL/ Mariniersbrigade 1.189 militairen, en waren er 2.539 gewonden en 123 vermisten.[3] Doel van dit artikel is nader te belichten hoe het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL) en later ook de Koninklijke Landmacht (KL) en de Koninklijke Marine (KM) met de Mariniersbrigade volgens de voorschriften moesten omgaan met potentiële tegenstanders en gevangen genomen guerrillastrijders in de periode 1900-1949.[4] De bijdrage is voornamelijk gebaseerd op het eerste officiële KNIL ***V**oorschrift voor de **U**itoefening van de **P**olitiek-Politionele **T**aak van het **L**eger* (VPTL) en aanvullende voorschriften van het KNIL en de KL.

De kleine oorlog tegen de Inlandse Vijand

In de twintiger jaren van de vorige eeuw ontstond

[2] P.M.H. Groen, *Marsroutes en dwaalsporen. Het Nederlands militair-strategisch beleid in Indonesië 1945-1950* ('s-Gravenhage 1991) 360; hier de statistiek Bijlage 1, 2, 3, 4.

[3] Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, hier de statistiek Bijlage, 12, 13, 14, 15, 16.

[4] Het artikel is een verkorting van een artikel gepubliceerd in de *Militaire Spectator*: S.J. de Groot, 'Gidsen, berichtbrengers, spionnen en krijgsgevangenen. Optreden in voormalig Nederlands-Indië, 1900-1949', in: *Militaire Spectator*, 178 (2009): 43-55. Het artikel sluit aan op G. Teitler, 'Voorlopers van het VPTL, 1829-1928', in: *Militaire Spectator*, 170 (2001): 268-274. Een zeer nuttig artikel is voorts J.A. de Moor, 'Afscheid van Indië? Counter-insurgency in Nederlands-Indië, 1816-1949', in: *Militare Spectator*. 177 (2008): 135-143.

De verzorging van gewonde Indonesiërs.
NIMH, Den Haag.

er onder het officiers- en onderofficierskorps van het Indisch Leger steeds meer de vraag naar "positieve regels" voor het optreden in kleinere verbanden, het zogenaamde "patrouillelopen". Er was geen officieel voorschrift. Wel waren er wenken, leidraden, aanwijzingen, gedragsregels verschenen en handreikingen met betrekking op de ongeregelde oorlogvoering geschreven door officieren. Deze geschriften hadden geen officiële status en werden particulier uitgegeven. Waarom het KNIL deze geschriften overliet aan het particuliere initiatief van officieren is niet duidelijk.[5] Mogelijk lagen economische motieven ten grondslag aan deze traditie van het KNIL. Zo werd er rond 1906 gebruik gemaakt van *Wenken van hier en daar* van de instructeur van de kaderschool te Tjimahi, de eerste luitenant (KNIL) H.P.C. Hoetjer (geb. 1873) en van de *Gedragsregels tegen den I.V.* [Inlandse Vijand] van de instructeur van de kaderschool te Magelang, de eerste luitenant (KNIL) A.H.M. Eyken (geb. 1869). Het patrouillelopen werd in de praktijk onderwezen door de ervaren patrouillecommandanten te velde. Deze ervaren officieren en onderofficieren faseerden langzaam uit het leger. De relatief rustige toestand in Indië deed de nodige ervaring voor het optreden in kleinere verbanden wegebben. Vandaar de behoefte om regels officieel voor het eerst op schrift vast te leggen.

De luitenant-kolonel (KNIL) R.M. van Mourik (geb. 1882) vroeg zich af waarom het legerbestuur van het KNIL niet al lang was overgegaan tot het uitgeven van een alleszins voldoening schenkend tactisch voorschrift voor het in klein verband optreden tegen de Inlandse Vijand. Hij hoopte hierin te voorzien met zijn *Wenken voor patrouilles*, dat hij in 1926 uitgaf bij Visser & Co. in Weltevreden.[6]

Het behandelt het patrouillelopen van afdelingen die bestaan uit een of twee brigades. Het boek is opgebouwd uit twee delen. Het Eerste Deel behandelt de Uitrusting; Vivres; Verpleging; Marsen; Enige gedurende de marsen vaak voorkomende handelingen; Overtrekken van rivieren; Hinderlagen; Hoe te handelen bij plotseling contact met de vijand; Overvallen; Vervolging, achtervolging, opsporing; Legering; Transporten;

[5] Teitler, 'Voorlopers van het VPTL', 268.

[6] R.M. van Mourik, *Wenken voor patrouilles bij het optreden tegen een inlandschen vijand* (Weltevreden 1926) 175.

Bescherming van werkzaamheden; Gidsen, berichtbrengers, spionnen en krijgsgevangenen; Represailles; er zijn nog een Besluit en Bijlagen. Het Tweede Deel geeft een aantal voorbeelden bij de hierboven genoemde onderwerpen. Voorts een tweetal aanhangsels.

Deze publicatie is te beschouwen als een eerste poging om tot een voorschrift te komen voor de kleine oorlog, de guerrillaoorlog.

Opvallend is dat Van Mourik van oordeel was dat een patrouille die in een hinderlaag viel, zich zoveel mogelijk diende te verweren met het blanke wapen, de marechausseesabel of de bajonet. Van Mourik's ervaringen te Atjeh, waarmee hij Ridder in de Militaire Willemsorde der 4e klasse werd, zal hier zeker aan ten grondslag liggen. Mede daar de hoeveelheid karabijnmunitie een beperkende factor was op lange patrouilles. Op de sabel kan men, mits goed geoefend altijd vertrouwen. Wat betreft de munitievoorraad bij de man moest een kwart als reserve worden beschouwd. Deze reserve mocht niet worden verschoten dan na toestemming van de leider van de actie. Bij meerdaagse acties moest de helft van de munitie als reserve worden beschouwd.[7]

In 1928 kwam het Departement van Oorlog te Batavia met een eigen voorschrift voor het KNIL, het was het *Voorschrift voor de uitoefening van de Politiek-Politioneele Taak van het Leger* (V.P.T.L.).[8]

De Legerleiding besefte de waarde van de in de rapporten en verslagen verzamelde jungle (rimboe)-ervaring beschreven door de patrouillecommandanten. Om deze reden werd een selectie uit deze rapporten en verslagen samengesteld, aangevuld met gedrukte bronnen en gepubliceerd als *Aanhangsel van het Voorschrift*.[9] Een 254 praktijkvoorbeelden worden in dit werk weergegeven. Een inhoudsopgave van de voorbeelden, een gewestgewijze inhoudsopgave met rangschikking van de voorbeelden in chronologische volgorde, een opgave van de bronnen en verwijzing naar het relevante artikel in het VPTL maken het boek voor de gebruiker zeer toegankelijk. Oorspronkelijk werden voorbeelden over de guerrillaoorlog in de gehele Indische Archipel uit de periode 1876-1926 gegeven. Zoals elk voorschrift werd het boek gewijzigd en geactualiseerd op 1 februari 1934. Aan het *Aanhangsel* werd een *Atlas* toegevoegd met 45 kaarten om de opgetekende voorvallen te verduidelijken.[10]

Het VPTL bestaat uit een twintigtal hoofdstukken en een aantal bijlagen.

De hoofdstukken behandelen:[11]

I. Taak van het leger; II. Regeling van de verhouding en de samenwerking tussen burgerlijke en militaire gezagdragers in Nederlands-Indië en van de inzet van militairen in de gewesten buiten Java en Madoera voor het verrichten van politiediensten, welke behoren tot de taak van de veldpolitie; III. Gebruik van de wapens (karabijnmitrailleurs [pistoolmitrailleurs], handgranaten en mitrailleurs), munitie en reservedelen; IV. Taak van de officieren en kader in het algemeen en het dagboek; V. Optreden tegen de bevolking in het algemeen; VI. Optreden tegen verzetslieden in het algemeen; VII. Voortekens van verzet; VIII. Verschil in de strijdwijze bij de verschillende bevolkingsgroepen; IX. Het inwinnen van berichten en het verzamelen van gegevens; X. Gidsen, spionnen en tolken; XI. Patrouillegebieden; XII. Patrouilles (patrouilleverslag, streken waar verzet niet is uitgesloten, plaats van de logistieke trein, geheime marsen, achtervolgingen, het opsporen van schuilplaatsen en overvallen, transport en bewaking van gevangenen, varen op rivieren met prauwen en andere vaartuigen; XIII. Legering; XIV. Het omsingelen en doorzoeken van huizen; XV. Het afzetten en doorzoeken van kampongs en terreinen; XVI. Aanvallen op inlandse versterkingen en versterkte kampongs; XVII. Hinderlagen tegen verzetslieden; XVIII. Uitrusting en logistiek; XIX. Verpleging; XX. Vervoer van patrouilles per auto.

De Bijlagen behandelen: een voorbeeld voor de inhoud van een dagboek; een voorbeeld voor de inhoud van een patrouilleverslag; beschermde diersoorten als beschreven in de "Dierenbeschermingsverordening 1931 (staatsblad nr. 266) en een regeling voor de bui-

[7] *Ervaringen opgedaan tijdens het optreden van troepen in Indonesië.* Trainingscirculaire nr 20 (TC 20) ('s-Gravenhage 1949) 54. De uitgave van het dictaat van majoor van Arcken, KNIL leraar Tactiek aan de SROI te Bandoeng.

[8] Een groot aantal edities van het *Voorschrift voor de uitoefening van de Politiek-Politioneele taak van het Leger.* (VPTL) (D.v.O. VII A Nr.7) werden vanaf 1928 door het Departement van Oorlog te Batavia vanaf 1928 gedrukt (Weltevreden, Reproductiebedrijf van de Topografische Dienst). Het voorschrift werd driemaal gewijzigd. De volgende drukken werden getraceerd: (Batavia, 1928); D.v.O. VII A nr. 7b (Batavia 1936); D.v.O. VII A nr. 7c (Batavia 1937); (Melbourne 1945). Ook verscheen er een versie in het Maleis, D.v.O. VII A nr. 7c Mal., *Kitab Pemimpin oentoek Bala Tentara, pada kerdja membantoe pamerintahan negri, akan menetapken aman dan santausa pada negri ini. (V P T L. Mal.) Herdruk 1941. Di-satoedjoeken dengan soerat pengobah jang ka-tiga.*

[9] D.v.O. VII A. No. 8, *Aanhangsel van het Voorschrift voor de uitoefening van de Politiek-Politioneele taak van het Leger.* (Aanh. V.P.T.L.) (Weltevreden 1929) 443.

[10] D.v.O. VIIa No.9, Atlas met XLV *platen behoorende bij het Aanhangsel V.P.T.L.* (Atl. V.P.T.L.) (Weltevreden 1928).

[11] De inhoud is in het tegenwoordige taalgebruik omgezet om ongewilde effecten te vermijden.

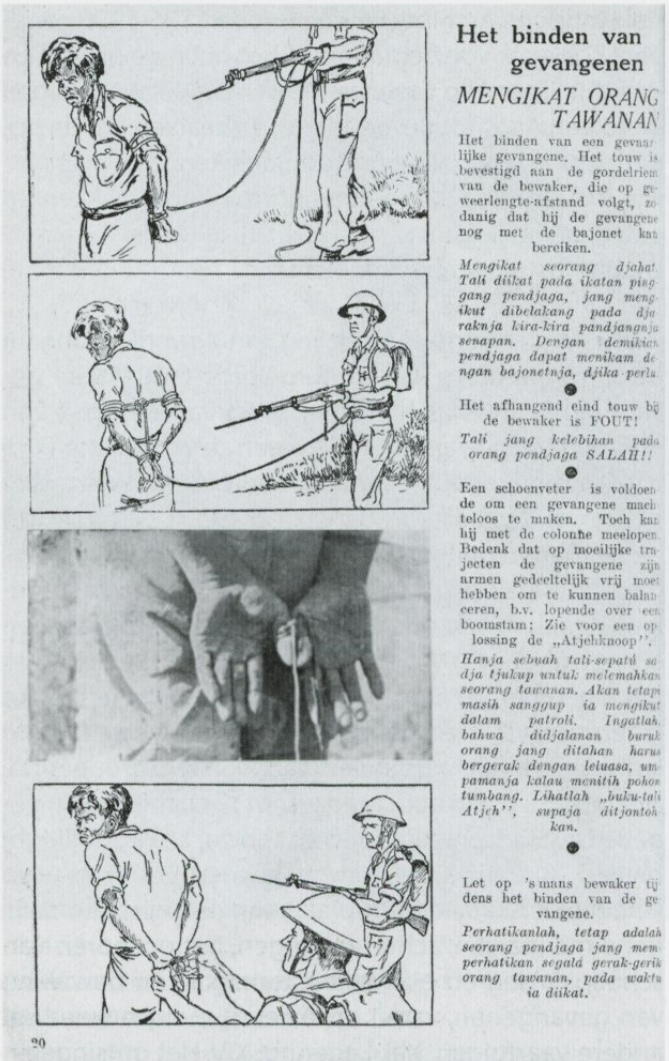

Het binden van gevangenen

MENGIKAT ORANG TAWANAN

Het binden van een gevaarlijke gevangene. Het touw is bevestigd aan de gordelriem van de bewaker, die op geweerlengte-afstand volgt, zodanig dat hij de gevangene nog met de bajonet kan bereiken.

Mengikat seorang djahat. Tali diikat pada ikatan pinggang pendjaga, jang mengikut dibelakang pada djaraknja kira-kira pandjangnja senapan. Dengan demikian pendjaga dapat menikam dengan bajonetnja, djika perlu.

Het afhangend eind touw bij de bewaker is FOUT!

Tali jang kelebihan pada orang pendjaga SALAH!!

Een schoenveter is voldoende om een gevangene machteloos te maken. Toch kan hij met de colonne meelopen. Bedenk dat op moeilijke trajecten de gevangene zijn armen gedeeltelijk vrij moet hebben om te kunnen balanceeren, b.v. lopende over een boomstam: Zie voor een oplossing de „Atjehknoop".

Hanja sebuah tali-sepatú sadja tjukup untuk melemahkan seorang tawanan. Akan tetapi masih sanggup ia mengikut dalam patroli. Ingatlah bahwa didjalanan buruk orang jang ditahan harus bergerak dengan leluasa, umpamanja kalau menitih pohon tumbang. Lihatlah „buku-tali Atjeh", supaja ditjontoh kan.

Let op 's mans bewaker tijdens het binden van de gevangene.

Perhatikanlah, tetap adalah seorang pendjaga jang memperhatikan segala gerak-gerik orang tawanan, pada waktu ia diikat.

Het binden van gevangenen, in:
Kennis van het VPTL.

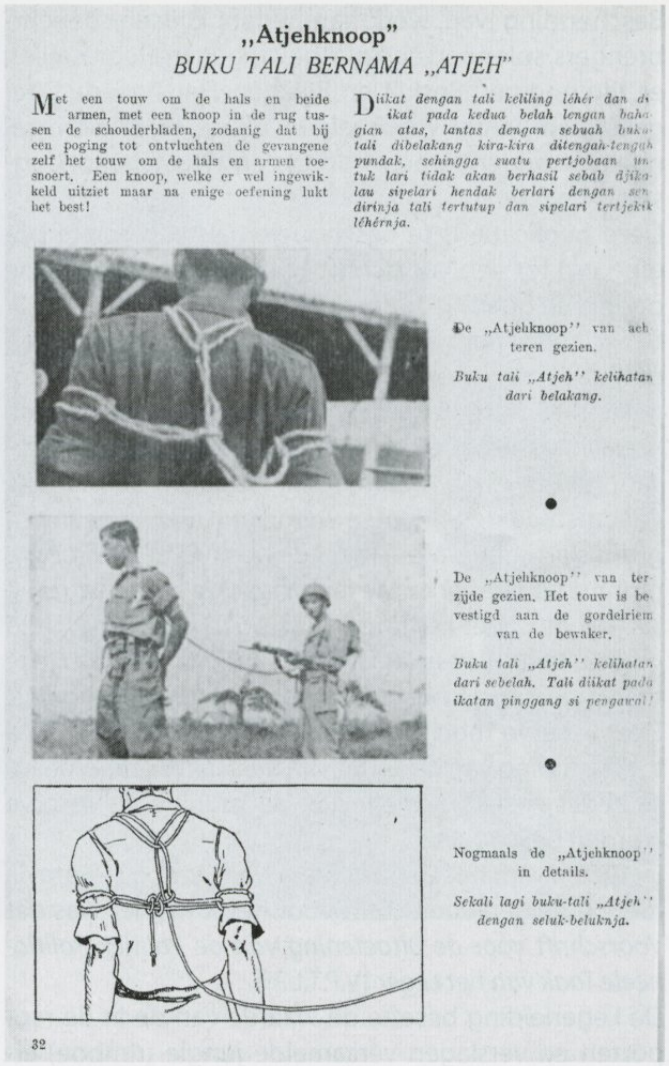

„Atjehknoop"

BUKU TALI BERNAMA „ATJEH"

Met een touw om de hals en beide armen, met een knoop in de rug tussen de schouderbladen, zodanig dat bij een poging tot ontvluchten de gevangene zelf het touw om de hals en armen toesnoert. Een knoop, welke er wel ingewikkeld uitziet maar na enige oefening lukt het best!

Diikat dengan tali keliling léhér dan diikat pada kedua belah lengan bahagian atas, lantas dengan sebuah buku-tali dibelakang kira-kira ditengah-tengah pundak, sehingga suatu pertjobaan untuk lari tidak akan berhasil sebab djikalau sipelari hendak berlari dengan sendirinja tali tertutup dan sipelari tertjekik léhérnja.

De „Atjehknoop" van achteren gezien.

Buku tali „Atjeh" kelihatan dari belakang.

De „Atjehknoop" van terzijde gezien. Het touw is bevestigd aan de gordelriem van de bewaker.

Buku tali „Atjeh" kelihatan dari sebelah. Tali diikat pada ikatan pinggang si pengawal!

Nogmaals de „Atjehknoop" in details.

Sekali lagi buku-tali „Atjeh" dengan seluk-beluknja.

De Atjehknoop, in:
Kennis van het VPTL.

tengewesten, verband houdende met het verrichten van veldpolitiediensten door militairen daartoe aangesteld. De laatste Bijlage (IV) ontbreekt in de heruitgave van het VPTL in 1945.

In 1928 publiceerde kapitein (KNIL) W.F. Eisma (geb.1885) in Nijmegen zijn *Leidraad voor het kader bij het patrouilleeren tegen verzetslieden.*[12] Hij baseerde zijn publicatie op het eerder verschenen boek van Van Mourik en het zojuist verschenen VPTL. Eisma behandelde vrijwel dezelfde onderwerpen als Van Mourik. De inhoud: Enkele voorafgaande beschouwingen in verband met een optreden tegen verzetslieden; Factoren, welke bij een optreden tegen verzetslieden van invloed zijn; Het gereedmaken voor patrouille; Het patrouilleren; Het overvallen van ladangs en schuilplaatsen; Hinderlagen; Klewangaanvallen; Het omsingelen van huizen; Het omsingelen van kampongs; Transporten.

De publicatie verwijst voortdurend naar het VPTL (editie 1928). Eisma was het niet eens met Van Mourik over het gebruik van de blanke wapenen en propageerde het zolang mogelijk gebruik te maken van de vuurwapens en pas als laatste redmiddel bij een hinderlaag de sabel te gebruiken.

Eveneens ontstond in het begin van de dertigerjaren in Nederland het besef dat binnenlandse onrust aanleiding zou kunnen geven tot de inzet van het leger tegen een gewapend verzet in steden en bebouwde gebieden. De algemene onrust in Europa zal daar zeker een rol bij hebben gespeeld. De ministers van Defensie, Binnenlandse Zaken en Justitie brachten in 1932 het voorschrift Nr. 39 uit, de *Handleiding voor het beteugelen van woelingen.*[13] Dit voorschrift werd ook ter beschikking gesteld aan het KNIL. Het behandelt

[12] W.F. Eisma, *Leidraad voor het kader bij het patrouilleren ten verzetslieden* (Nijmegen 1928) 124.

[13] Ministerie van Defensie, Nr. 39. *Handleiding voor het beteugelen van woelingen.* (Breda 1932).

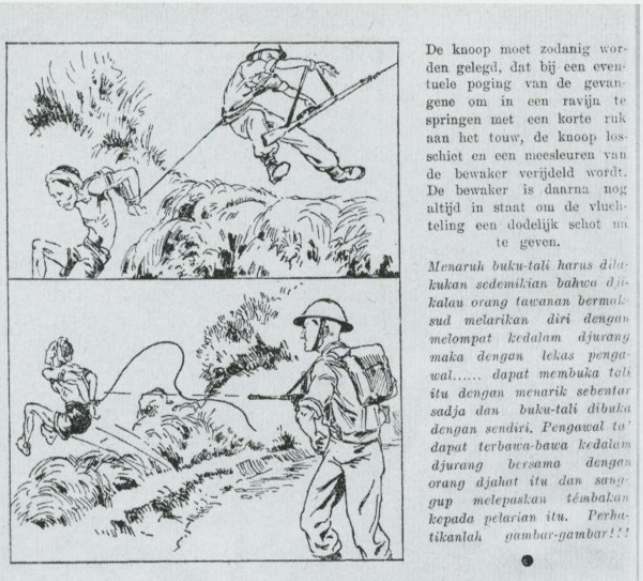

De knoop moet zodanig worden gelegd, dat bij een eventuele poging van de gevangene om in een ravijn te springen met een korte ruk aan het touw, de knoop losschiet en een meesleuren van de bewaker verijdeld wordt. De bewaker is daarna nog altijd in staat om de vluchteling een dodelijk schot na te geven.

Menaruh buku-tali harus dilakukan sedemikian bahwa djikalau orang tawanan bermaksud melarikan diri dengan melompat kedalam djurang maka dengan lekas pengawal..... dapat membuka tali itu dengan menarik sebentar sadja dan buku-tali dibuka dengan sendiri. Pengawal ta' dapat terbawa-bawa kedalam djurang bersama dengan orang djahat itu dan sanggup melepaskan tembakan kepada pelarian itu. Perhatikanlah gambar-gambar!!!

Transport van gevangenen
PENGANGKUTAN TAWANAN

Transport van gevangenen mag slechts bij duisternis plaats hebben als zoiets beslist noodzakelijk is. Het is duidelijk waarom: de kans op ontvluchten is vanzelfsprekend veel groter, evenals de kans op een aanval om de gevangene te ontzetten.

De transporteommandant moet weten wie van de gevangenen bijzonder goed bewaakt moeten worden. Hij moet ook weten in hoeverre hij van de wapens gebruik mag maken, als een poging gedaan wordt om te ontvluchten of, van buiten af, een poging om de gevangenen te bevrijden.

Een gevangene, op patrouille gemaakt, kan van zeer veel nut voor ons zijn. Verliezen wij hem weer, dan kan zoiets ons grote last veroorzaken. Hij zal bijna zeker de tegenpartij waarschuwen. Daarom kan het aanbeveling verdienen gevangenen te binden. Hoe, zult u leren uit de hierbij horende plaatjes. Bestudeer ze aandachtig en uw gevangene heeft geen schijn van kans.

Pengangkutan tawanan diwaktu malam hanja akan dilakukan, kalau tidak bisa dielakkan lagi. Sebabnja terang: kemungkinan melarikan diri lebih besar, begitu djuga kemungkinan atas pertjobaan dari luar untuk memerdekakan tawanan.

Komandan harus mengetahui siapa di antara tawanan harus diawasi betul-betul. Pun dia harus mengetahui batas-batas pemakaian sendjata, bilamana tawanan mentjoba meloloskan diri atau bilamana ada pertjobaan dari luar untuk memerdekakan mereka.

Orang jang kita tawan waktu kita mengadakan patroli mungkin berguna betul buat kita. Kalau dia dapat meloloskan diri, hal demikian akan bisa menjusahkan kita. Boleh bilang dia pasti akan menaschati lawan. Oleh karena itu ada kalanja tawanan itu lebih baik dirikat. Bagaimana tjaranja dapat dilihat pada gambar-gambar jang diberikutkan.

Hoe wel en hoe niet een gevangene opbrengen, in: *Kennis van het VPTL*.

het optreden van militaire commandanten in geval van het verlenen van militaire bijstand op verzoek van het burgerlijke gezag, het beteugelen van onlusten (woelingen) in een gebied waar de staat van oorlog is verklaard en hoe de troepen tactisch moeten optreden tegen het geboden verzet. Het voorschrift kan gezien worden als aanvullend op het VPTL als een richtlijn om de stadsguerrilla te bestrijden.
Het VPTL en de Handleiding voor het beteugelen van woelingen zouden tot de Japanse inval de vigerende voorschriften blijven waarnaar in algemene zin te handelen. Beide voorschriften zouden de Tweede Wereldoorlog overleven.
In 1945, tegen het einde van de oorlog tegen Japan, voorzag het KNIL dat er weer behoefte zou ontstaan aan het VPTL. Om deze reden werd in januari 1945 te Melbourne (Australië) het voorschrift, als verschenen in 1936, gewijzigd en aangevuld herdrukt.
Het bleek al direct na de capitulatie van Japan noodzakelijk om ook troepen van de KL naar Indië over te brengen. De Bevelhebber van de Nederlandse Strijdkrachten gaf opdracht het VPTL van het KNIL ook ter beschikking te stellen aan deze Nederlandse troepen. Het werd uitgebracht als KL Voorschrift 1581.[14] Een verkorte versie van het VPTL werd aan de eerste Oorlogsvrijwilligers (OVW) meegegeven wegens nog niet gereed zijn van het complete voorschrift. De *Wenken voor het optreden van een peleton* [sic] *L.I.B. in Indische terreinen*.[15] Het zijn slechts de omgewerkte hoofdstukgedeelten van het KNIL VPTL aangepast aan de nieuwe samenstelling (peloton) en bewapening. Ook bevat het een korte samenvatting van de praktische oefeningen welke onderdeel waren van deze troepen. Deze OVW'ers vormden het Lichte Infanterie Bataljon (L.I.B.) toegesneden op de taak van het peloton.[16]
In 1946 besefte de Nederlands-Indische legerleiding dat de uit Nederland overgebrachte KL onderdelen hun gevechtswaarde voor en strijd in tropisch terrein moesten opvoeren. Daartoe moest men de Nederlandse KL eenheden de vooroorlogse KNIL tactieken bijbrengen.[17] Als onderdeel van dit streven werd het VPTL van het KNIL opnieuw uitgegeven. In het vooroorlogse VPTL werd uitgegaan van de brigade. De brigade (15 man) van het KNIL was wat sterkte betreft vergelijkbaar met de sectie (groep) (10 man) van de KL na de Tweede Wereldoorlog. Het herziene VPTL werd nu de leidraad voor het peloton (37 man). Een peloton heeft drie secties. De minimale sterkte van een peloton was twintig man.[18] Het peloton was aanzienlijk zwaarder bewapend. Het bezat lichte mitrailleurs, pistoolmitrailleurs en een mortier. Voorts kon het peloton in tegenstelling tot de brigade manoeuvreren en kon het vanuit een actiebivak de streek patrouilleren. Net als voor de oorlog moesten de troepen ook in grotere eenheden opereren wanneer de vijand in grotere groepen optrad.
Tevens moest het VPTL herschreven worden in de omgangstaal van de troep en voorzien worden van verduidelijkende foto's en verklarende illustraties. De

[14] Het in Nederland uitgeven KL Voorschrift 1581 door de Chef van de Generale Staf, *Voorschrift voor de uitoefening van de Politiek Politionele Taak van het Leger (V.P.T.L.) (herdruk uitgave KNIL). Vastgesteld bij aanschrijving van den Bevelhebber Nederlandsche Strijdkrachten d.d. 30 October 1945*, beleefde vier drukken tussen 1945 (3) en 1948 (1).

[15] *Wenken voor het optreden van een peleton L.I.B. in Indische terreinen* ('s-Gravenhage 1945).

[16] Het Lichte Infanterie Bataljon waren tweedelijns troepen. Gebaseerd op het Britse Light Infantry Battalion.

[17] Groen, *Marsroutes en dwaalsporen*, 82.

[18] *Aanwijzingen* Deel II.(Semarang z.j.) 44.

Het branden van een kampong.
NIMH, Den Haag.

gepopulariseerde heruitgave van het VPTL verscheen in een tweetalige uitgave. In het Nederlands en het Maleis. Het had als titel *Kennis van het VPTL Mengetahoei akan VPTL, Een kwestie van leven of dood! Soal hidoep atau mati!* Er bestonden drukken in afleveringen en als compleet boekje.[19] De uitgave van Kennis van het VPTL lijkt een eerste aanzet om de KL-militairen bekend te maken met het politionele optreden tegen kleine verzetsgroepen.
De afmetingen van het *Kennis van het VPTL* waren niet praktisch voor het meevoeren van het voorschrift op de man. Om deze reden werden de drie deeltjes in zakformaat uitgegeven: de *Aanwijzing optreden van Nederlandse troepen in Ned.-Indië*.[20] De eerste twee betreffen de patrouille en het laatste deel de militaire post.

Als een verdere bewerking van het VTPL werd in 1947 door de KL de *Leidraad voor de gevechtsopleiding van de enkele man tot en met het peloton in Indische terreinen* uitgegeven.[21] Hierop verscheen in 1948 de aanvulling *Gebruik van hinderlagen in Ned.-Indië*.[22] Interessant is de inleiding van dit document. Hier staat onder andere: 'Door onze troepen worden geen offensieve acties uitgevoerd, zodat het leggen van hinderlagen ver achter de vijandelijke linies niet zal voorkomen.' De politionele acties zouden verandering in deze zienswijze brengen.
Het in 1932 in Nederland uitgebrachte voorschrift Nr. 39 *Handleiding voor het beteugelen van woelingen*, dat ook ter beschikking werd gesteld aan het KNIL, speelde in het Nederland en Nederlands-Indië van vóór 1945 geen rol van betekenis. Gedurende de Tweede

[19] De losse afleveringen, de oudste versie, werd gedrukt bij G. Kolff & Co. Te Batavia. De in boekvorm verschenen versie werd gedrukt bij de Landsdrukkerij, eveneens te Batavia.

[20] Er verschenen twee edities van de drie deeltjes. De eerste *Aanwijzingen optreden van Nederlandse troepen in Ned.-Indië* (Semarang z.j.) en de tweede als *Aanwijzingen optreden van Nederlandse troepen in Indonesië*.

[21] *Leidraad voor de gevechtsopleiding van de enkele man tot en met het peloton in Indische terreinen.* Oefeningsaanwijzing Nr. 73, Ministerie van Oorlog. Vastgesteld 27 oktober 1947. Status Zeer Vertrouwelijk. Alleen voor pelotonscommandanten en hoger.

[22] *Gebruik van hinderlagen in Ned. Indië.* Trainingscirculaire Nr. 14 Ministerie van Oorlog. Vastgesteld 14 april 1948. Status Vertrouwelijk.

Wereldoorlog werd het voorschrift in Londen onder nr. 820 ter beschikking gesteld aan de troepen. In 1946 verscheen als uitgave van de Chef van de Generale Staf, de *Voorloopige Aanwijzing No. 2 te gebruiken naast het Voorschrift Beteugelen Woelingen No. 39*. In oktober van hetzelfde jaar verscheen een geïntegreerde tekst met als titel *Handleiding voor het beteugelen van woelingen No. 1599*.[23]
Dit voorschrift No. 1599 is opgebouwd uit drie delen. Het Eerste Deel bevat onder andere: Richtlijnen voor het beteugelen van woelingen; Gedragsregels voor het optreden tegen een oproerige menigte; Maatregelen van geweld; Uiteendrijven van samenscholingen; Gegevens van juridische aard betreffende huiszoekingen en het Optreden in geallieerd verband. Het Tweede Deel bevat de bevoegdheden bij het verlenen van militaire bijstand en in een in staat van oorlog verklaard gebied. Het Derde Deel behandelt: Tactische beginselen voor het optreden van troepen bij het beteugelen van woelingen.
De eerste evaluatie van het voorschrift vond bij Soerabaja plaats na de gevechten van de 23ste Brits-Indische Divisie met Indonesiërs in oktober en november 1945. Uit de gevechten in een stad werden conclusies getrokken. De bevindingen werden neergelegd in de *Tactische aanwijzing No.5. Lessen uit de gevechten te Soerabaja*.[24] De ervaringen van de Brits-Indische troepen werden als nuttig gezien voor het eventuele optreden van de Nederlands-Indische troepen tegen vijandelijke acties in Indië.
Het hiervoor weergegeven overzicht van de vele achtereenvolgens verschenen voorschriften een aanwijzingen - waarbij de vele wijzigingen daarop nog niet zijn vermeld - zal de met de uitvoering belaste militair vermoedelijk niet vrolijk hebben gemaakt. Ondanks dit euvel hebben de aldus voorgeschreven werkwijzen wel effect gesorteerd.

Slotbeschouwing

Voor de strijd tegen de binnenlandse vijand in Nederlands-Indië voldeden de richtlijnen, zoals neergelegd in het sinds 1928 regelmatig bijgewerkte VPTL, goed. Daarentegen heeft de vier jaar later verschenen *Handleiding beteugelen woelingen* een geringere rol gespeeld.
De richtlijnen uitgezet in het VPTL, ontwikkeld in de strijd in Atjeh door het Korps Marechaussee van het KNIL, bleken de sleutel om de guerrillaoorlog van de Inlandse Vijand (I.V.) met succes te bestrijden. Na de Tweede Wereldoorlog en de capitulatie van Japan, moest door de KL worden voortgebouwd op de KNIL-methode om kleine verzetshaarden aan te pakken als omschreven in het VPTL. Een andere manier om het binnenlandse verzet te bestrijden was niet beschikbaar.
Ondanks het uit Nederland overbrengen van militairen van de KL en de KM (mariniersbrigade) bleek het een te zware taak om geheel Nederlands-Indië onder controle te krijgen. Van een complete bezettingsactie werd afgezien. Hiervoor zouden nog meer troepen uit Nederland moeten worden overgebracht. De geoefendheid van de guerrillabendes liet te wensen over, maar het ontbrak de Indonesiërs niet aan een hardnekkig doorzettingsvermogen om steeds weer terug te komen met overvallen op militaire konvooien, posten en plantages. De Nederlandse krijgsmacht (KL, KNIL) was uitstekend toegerust om de binnenlandse vijand in één slag te verslaan. Het kwam weinig tot deze vorm van openlijke strijd waar juist het Nederlandse leger zo goed voor uitgerust was. De twee Politionele Acties waren van een te korte duur om de vijand op deze wijze neer te slaan. Men moest weer massaal terugvallen op de oude, succesvol gebleken methode van de patrouille. Er werden na de twee acties 9911 patrouilles gelopen door KL/KNIL, maar de Indonesische tegenstanders bleven aanvallen en waren uiteindelijk succesvol met hun uitputtingsoorlog. Deze vorm van vechten werd door de Nederlanders volledig onderschat. De strijd tegen opstandige, individueel optredende bendes was na 1945 veranderd in een revolutie, een volksoorlog.
De tactiek en de methoden van de elitetroepen van het KNIL (het Korps Marechaussee en het Korps Speciale Troepen - KST) zijn met succes toegepast tegen inheemse guerilla-eenheden
De speciale troepen waren op onregelmatige tijden in het gebied aanwezig en gaven daarmee ook de indruk dat ze de bevolking niet aan hun lot overlieten en hen een zekere bescherming boden. Het optreden van deze troepen was hard en soms willekeurig, maar lijkt toch - althans uitgaande van het Nederlandse perspectief - uiteindelijk vruchten te hebben afgeworpen.
De wijze waarop de speciale troepen omgingen met vrouwen en kinderen was niet altijd zachtzinnig en heeft in het verleden regelmatig tot vragen in het parlement geleid, maar daar bleef het meestal bij. Een dergelijk optreden tegen non-combattanten is nu niet meer toegestaan en zou in het voorkomende geval zeker tot onderzoek(en) leiden.
Dit neemt echter niet weg dat voor de moderne *counter-insurgency* de kernpunten van de methode destijds toegepast bij het KNIL ook nu nog bruikbaar zijn.

[23] *Voorloopige aanwijzing No.2 Te gebruiken naast het Voorschrift Beteugelen Woelingen No. 39* ('s-Gravenhage 1946); *Handleiding voor het beteugelen van woelingen No. 1599* ('s-Gravenhage 1946).

[23] *Lessen uit de gevechten te Soerabaja*, Tactische aanwijzing No.5, ('s-Gravenhage 1946).

Met gadjah gadjah naar Tangsé en Geumpang De Sumatraanse olifant als lastdier bij het KNIL te Atjeh

Tristan Broos - werkzaam bij het Legermuseum, bereidt een doctoraalscriptie voor over het Korps Marechaussee van Atjeh (1890-1941)

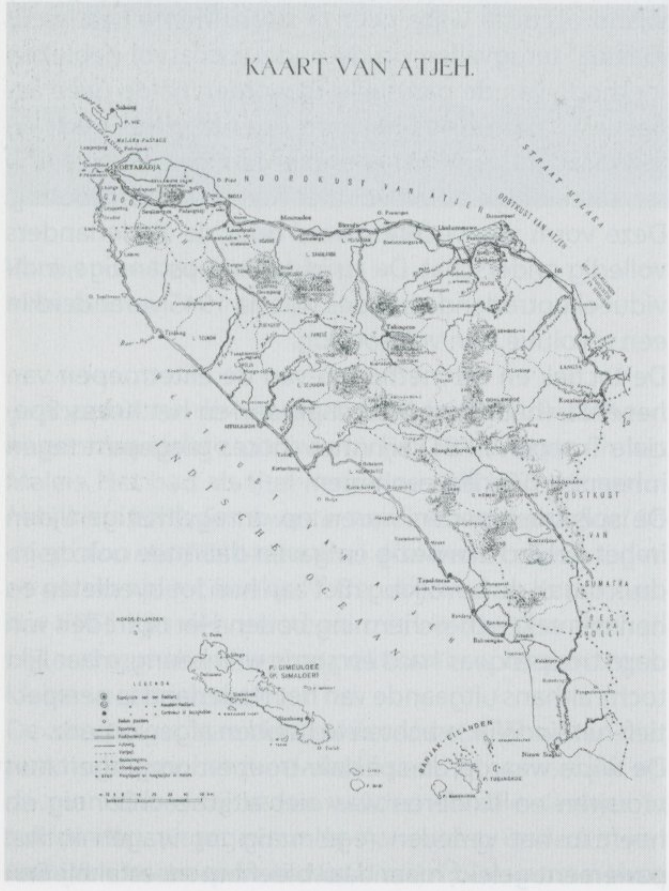

Kaart van Atjeh. In: M.H. du Croo, *Marechaussee in Atjeh. Herinneringen en ervaringen van den eersten luitenant en kapitein van het korps marechaussee van Atjeh en onderhoorigheden, H.J. Schmidt, van 1902 tot 1918* (Maastricht 1943).
Legermuseum, Delft, 00013015-003.

De hedendaagse populatie van wilde olifanten op Sumatra wordt geschat op circa 750. In de Indonesische archipel komen olifanten alleen op Sumatra voor. Ze leven in kuddes die voornamelijk bestaan uit wijfjes met hun nog niet geslachtsrijpe jongen en één volwassen bul of stier. Eenmaal op leeftijd, wordt de bul door een jonger mannetje uit de kudde verdreven, die vervolgens de leiding overneemt.
De Sumatraanse olifant is kleiner dan zijn Aziatische soortgenoten uit India en Sri Lanka.
Behalve de mens heeft een olifant geen natuurlijke vijanden. Een tijger daarentegen, kan voor een olifantenjong veel gevaar opleveren, maar een dergelijke aanval komt zelden voor.
De Sumatraanse olifant leeft voornamelijk in vlak heuvelland met brede valleien, maar kan zich ook goed redden op steil en hoog bergland. In de droge seizoenen trekken ze zich uit de bergen terug om de lagere kuststroken op te zoeken. De olifant blijft meestal op dezelfde plaatsen rondzwerven, tenzij gebrek aan voedsel en/of water hem elders brengt.
Olifanten behoren tot de meest intelligente dieren. De Duitse circusdirecteur Carl Hagenbeck (1844-1913) zei hierover het volgende: "De olifant staat veel hoger dan het paard en heeft een onderscheidingsvermogen dat bijna aan het menschelijk gevoel verwant is." Dat de bewoners van Sumatra het hiermee roerend eens waren, blijkt uit de benaming voor de dikhuiden, "groote heer" of "orang serdang".
Gedurende de periode 1913-1932 zag de olifant inzet ten behoeve van vervoer van militaire goederen te Atjeh. Deze opmerkelijke wijze van transport vond voornamelijk plaats aan de noordzijde van Atjeh in de streek Pidië. Vanuit Lam Meulo vonden twee transporten plaats richting de zuidelijker, in het binnenland gelegen, militaire posten Tangsé en Geumpang. Goede wegen bestonden toentertijd niet.

De olifanten staan in colonne opgesteld en zijn gereed voor vertrek.
Legermuseum, Delft, 00157881.

Gadjah op proef

Het Indische legerbestuur sprak al sinds 1875 over de toepassing van olifanten als militair transportmiddel, waarbij het keek naar het succes dat daarmee werd behaald in Brits-Indië. Er werd zelfs een deskundige naar Brits-Indië gestuurd om inlichtingen te verzamelen, inzake deze vorm van militair goederenvervoer. De belangstelling ging uit naar de opvang van de dieren, het temmen, de verpleging en het gebruik als transportmiddel. Het legerbestuur ontving van de deskundige door bemiddeling van het Indische gouvernement een beknopte instructie voor de verzorging, behandeling enzovoort van olifanten, voorzien van aantekeningen. Deze gegevens bleken onvoldoende om een goed beeld te krijgen of de olifant in Nederlands-Indië goed zou voldoen. Het legerbestuur liet zich hierdoor niet van de wijs brengen. Sumatra was immers het land van de olifanten, dus waarom zou transport met deze dieren daar niet evenzeer een goede kans van slagen hebben.
Een verzoek om aanvullende gegevens volgde. Uiteindelijk werden olifanten met toebehoren aangekocht. De dieren werden vervolgens naar Olehleh overgebracht, om daarmee in Atjeh proeven te nemen. Er volgde één olifantentransport op Benkoelen, in Zuidwest-Sumatra, voor een expeditie in de "Ampat Lawang", een tweede vond plaats in 1880 onder generaal K. van der Heyden (1826-1900). Het militaire kader was weinig te spreken over deze proeftochten, omdat de olifanten duizenden guldens aan onderhoud hadden gekost en niet efficiënt waren ingezet.
Over het stelselmatig gebruik van de olifant als trek- en lastdier zei de Duitser dr. B. Hagen in 1890 het volgende:

> Merkwürdigerweise macht auf der ganzen Ostküste Sumatra's niemand gebrauch von den Körper- und Geisteskräften dieser Thiere und die sonnst to pfiffigen Tabakspflanzer lassen diese grossen Arbeitskräfte unbenützt im Walde; ich stelle mir vor nur desshalb, weil niemand das Einfangen und Zähmen derselben versteht; dem liesse sich aber durch Ueberführung geeigneter Leute aus Indien und Ceylon leicht abhelfen. Dass der Sumatranische Elephant gerade so leicht zu zähmen ist wie der Indische, ist, obwohl von vernherein fast selbstverständlich, überdies auch durch zahlreiche Proben constatirt. So habe ich verschiedene zähme Elephanten bei den Sultanen von Deli und Serdang gesehen, die willig und gern ihrem Führer gehorchten und allerlei Arbeit verrichteten.

De vracht wordt op het zadel geladen. In: F.C. van Heurn, *De olifanten van Sumatra* (Den Haag 1929).
Legermuseum, Delft, 00261953-011.

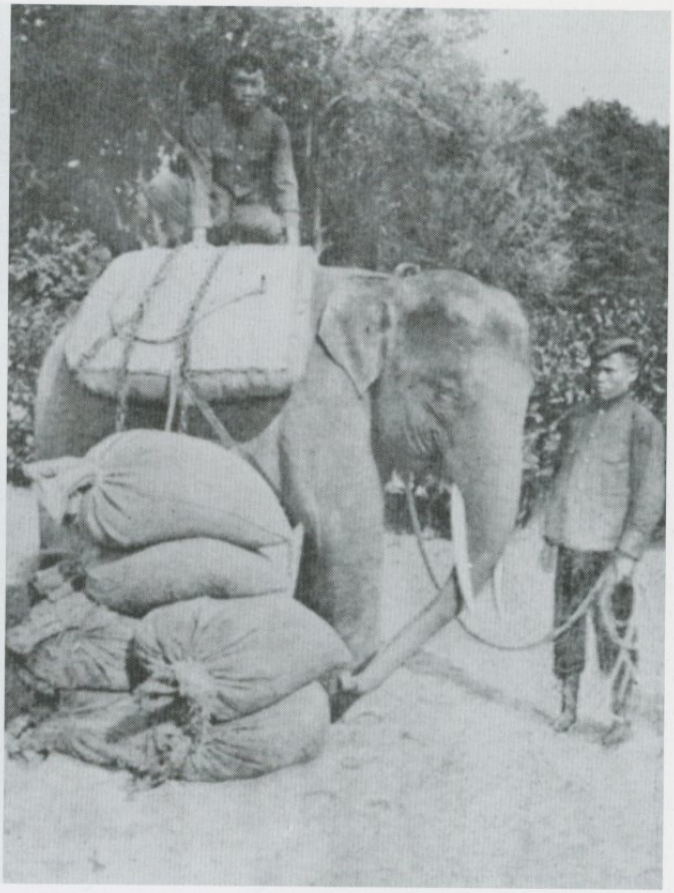

De voor de olifant bestemde vracht. Elke zak weegt 50 kg. In: F.C. van Heurn, *De olifanten van Sumatra* (Den Haag 1929).
Legermuseum, Delft, 00261953-010.

Import van olifanten vond soms plaats vanuit Ceylon en Brits-Indië, terwijl er duizenden in Sumatra onbenut bleven. Pas in 1912 begon het leger zich weer voor het gebruik van olifanten in Atjeh te interesseren. Hagen's raad werd schijnbaar opgevolgd.
In 1906 volgden onder generaal G.C.E. van Daalen (1863-1930) opnieuw proeven, die bevredigender verliepen. *Pang Gadjah's*, olifantenjagers- en vangers, werden ingezet om de olifanten te vangen.
In 1912 begon het Indische legerbestuur met het in dienst nemen van de Sumatraanse olifant. Met instemming van het Indische gouvernement werden veertig olifanten voor honderd gulden per stuk aangekocht. Olifantenjagers vingen, gelokt door de hoge premie, in korte tijd twaalf dieren uit één kudde. De gevangen olifanten werden in de hoofdstad van Atjeh, Koeta Radja, afgericht en vertrokken vandaar voor transport naar onder meer Olehleh en Kroeen Raja. In 1913 gingen de dieren naar Lam Meulo voor transporten naar Tangsé. Gaandeweg werden er meer olifanten voor transportdoeleinden ingezet. De dieren die eind augustus 1913 in de wildernis waren gevangen en te Koeta Radja aankwamen, waren in 1914 voor militair goederenvervoer gereed.

Het vangen van de olifanten

De olifant is een slim dier, dat steeds dezelfde paden volgt en soms na maanden op dezelfde plaats terugkomt. Jhr. dr. ir. F.C. van Heurn schreef hierover in zijn standaardwerk *De olifanten van Sumatra* (Den Haag 1929): "Zeer treffend wordt deze sluwheid aangetoond door Otto, die beschrijft, hoe de olifanten zorgvuldig om een gecamoufleerde valkuil heenliepen, terwijl een Maleier ternauwernood ontsnapte aan het gevaar van in den kuil te storten, die voor de olifanten was gemaakt".
Vangen vond steeds plaats in de buurt van diezelfde paden waarin grote diepe kuilen van 3 x 3 meter met steile wanden waren gegraven. Oudere olifanten lieten zich bijna niet meer vangen, alleen olifanten van vijf à zes jaar met nog onvoldoende levenservaring werden het slachtoffer. Deze exemplaren waren ook het meest geschikt om als lastdier in te zetten.
De kuilen werden door Atjehers in de gaten gehouden. Zij waarschuwden een officier als het prijs was. Deze officier begaf zich dan met een brigade infanterie van twintig man en olifantenjagers naar de kuil. Daar werd het dier gestrikt met stevige touwen, die voorzien waren van een lus en tot op de bodem van

de kuil werden neergelaten. Als de olifant daarin trapte werd het touw aangehaald. Nadat op deze wijze de vier poten gestrikt waren, sprong een van de jagers op het nog woeste dier om hem een halsband met enkele touwen om te doen. Vervolgens werd een steile kuilwand afgegraven waarlangs de olifant de kuil kon verlaten. Al die tijd moesten de jagers het dier stevig vasthouden. Immers, een zes jaar oude olifant kan gemakkelijk veertig mannen meesleuren. Tijdens de vangst in en rondom de kuil was de brigade infanterie behulpzaam. De karabijnen waren daarbij steeds geladen om een eventueel losgebroken dikhuid neer te kunnen schieten.

Helemaal zonder kleerscheuren kwam een olifant er niet vanaf. Door het hevige trekken aan de touwen liepen de dieren vooral schaafwonden aan de poten op. Als de gevangen dieren eenmaal in Koeta Radja waren aangekomen was meestal een zorgvuldige behandeling nodig. Eenmaal genezen volgde de africhting. Daarbij boden reeds gevangen olifanten de helpende hand. In korte tijd veranderde een wilde olifant in een tam dier dat geschikt was voor militair transport.

In Lam Meulo had iedere olifant zijn eigen stal van 4 x 4 meter. In 1918 waren hier acht olifanten ondergebracht. De dieren werden in de stal niet vastgemaakt en konden zich vrij bewegen. De olifant sliep net als een paard op zijn of haar zij.

Het gebouw waarin ze waren ondergebracht bestond uit een geraamte van zware djati houten palen, die met lange ijzeren staven in de cementen vloer waren verankerd. Deze staven waren geplaatst in een rechthoek van 8 x 16 meter. De drie zijden van elke stal waren betimmerd met dikke houten planken. Naar de buitenzijde waren de stallen open en slechts afgesloten met twee uitschuifbare balken. Het zinken dak was hoog boven de dieren aangebracht.

Elke olifant had een hoofdverzorger en twee dwangarbeiders als helpers. De olifanten hechtten zich op aandoenlijke wijze aan hun oppassers, reden waarom mutaties zo weinig mogelijk plaatsvonden. Het geheel stond onder commando van een *spandri*, soldaat der 1e klasse, terwijl een officier belast was met het algemeen toezicht. Als de olifanten geen transportdiensten hoefden te verrichten zagen de dagelijkse bezigheden er als volgt uit:

Om 05.30 uur werden de olifanten naar het veldje bij het kamp geleid, waar ongeveer tot 10 uur werd gegraasd. Tijdens het grazen liepen de olifanten volledig vrij rond onder aanwezigheid van twee à drie gestraften. In het riviertje dat naast het bivak stroomde namen ze een bad en dronken ze elk een grote hoeveelheid water; een volwassen olifant drinkt ongeveer 200 liter water per dag. Om 10.00 uur gingen de olifanten zelf naar hun stallen en stelden ze zich in colonne op de weg op. In de stal ontving elke olifant een portie

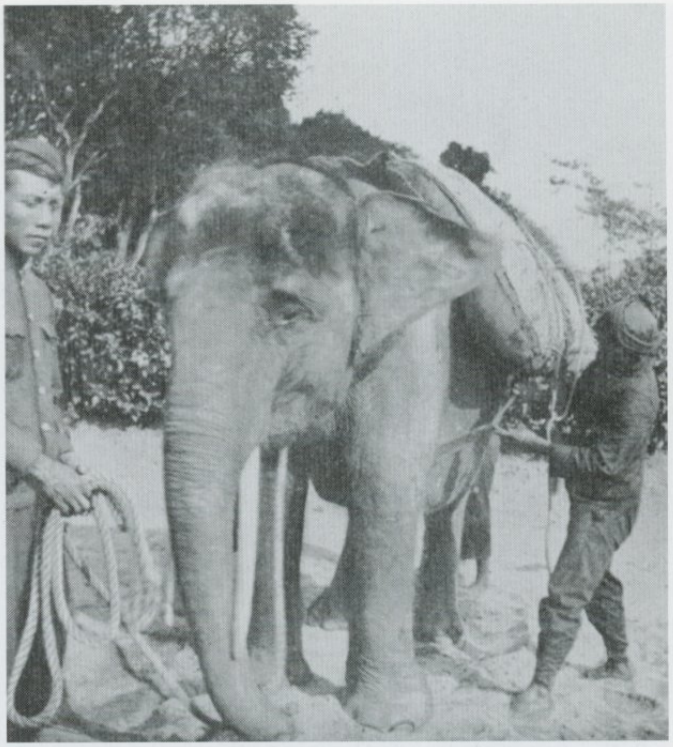

Het aansingelen van de olifant. In: F.C. van Heurn, *De olifanten van Sumatra* (Den Haag 1929).
Legermuseum, Delft, 00261953-012.

gaba, 'rijsthalmen', *oebi*, 'cassaves' en een kam *pisang*, 'kam bananen'.

Om 14.00 uur werd dit laatste herhaald en vanaf 16.00 uur werd er ook weer gegraasd. 's Nachts moesten ze het in de stallen doen met vers gras.

Het militaire transport

In Pidië aan de Noordkust van Atjeh was een divisie gelegerd, bestaande uit twaalf brigades van elk twintig marechaussees, gelegerd. Te Lam Meulo bevond zich de staf en zes brigades. De tot de divisie behorende posten Tangsé en Geumpang lagen 40 respectievelijk 76 km zuidelijker. Deze telden elk drie brigades.

In den beginne werden deze posten bevoorraad door ingehuurde Atjehse dragers en dwangarbeiders. Daarna werd tot 1913 gebruik gemaakt van draagpaardjes, vervolgens van olifanten en vanaf 1929 autotransport.

Het olifantentransport vertrok elke twee weken op een woensdag vanuit Lam Meulo. De dieren werden dan onder toezicht van een officier steeds om 03.00u 's morgens opgeladen. De commandant belast met het transport vergeleek de barang, goederen met de lijsten, die dichtbij de stallen waren opgeslagen. Er ging maandelijks ongeveer circa tienduizend kilo aan goederen naar de posten Tangsé en Geumpang. Het meegevoerde materiaal bestond voornamelijk uit gerepareerde karabijnen en reparatiewerk van ander

Het olifantentransport tussen Lam Meulo, Tangsé en Geumpang, geheel links de Europeesch sergeant van het Korps Marechaussee Vogelezang, commandant van de begeleidende brigade Marechaussee. In: H.C. Zentgraaff, *Atjeh* (Batavia, [circa 1938]).
Legermuseum, Delft, 00217569

wapentuig, vaten cement, blikken petroleum, kleding, munitie en kantineartikelen.
Voordat de olifant zijn *barang* kreeg omgehangen werden er eerst drie paardendekens op zijn rug gelegd. Daarop kwam het omvangrijke draagzadel bestaande uit twee dikke matten van gevlochten rotan gevuld met fijn geklopte klapperbast. Deze matten waren met zwaar tuigleder met elkaar verbonden en werden door drie lederen singels om zijn buik op de plaats gehouden. Aan beide zijden van het zadel zaten drie ijzeren haken waaraan de djatihouten draagkratten werden gehangen met elk een inhoud van 1 kubieke meter.
Nadat de olifant was opgezadeld zakte hij of zij op het commando *tidoer* (liggen) van zijn hoofdoppasser neer. Alle commando's waren in het Maleis zoals: *berdiri* (staan), *kanan* (rechts), *kiri* (links), *madjoe* (voorwaarts) *moendoer* (achteruit), enzovoort.
Eerst boog het dier zijn achterpoten onder het lichaam om vervolgens met gestrekte voorpoten op de grond te zakken.
De lege kratten werden aangehaakt, gevuld met de goederen en met zeil afgedekt. De *binatangs*, dieren, stonden pas op als de vracht naar hun zin was. Was deze te zwaar, dan schommelde de olifant met zijn rug totdat alles er weer af was gevallen of hij bleef net zolang liggen tot de *barang* lichter werd gemaakt.
Om 04.00u 's morgens vertrokken de olifanten in door henzelf gekozen vaste plaatsen in de colonne. Twee à drie passen voor de éérste olifant liep de mandoer van de inheemse gestraften-olifantenbegeleiders met op zijn hoofd een bamboehoed en een stok in de hand. Met deze stok werd bij uitzondering geslagen. Om een commando te verduidelijken werd wel eens bij een olifant aan het oor getrokken of een duwtje gegeven. In de colonne liepen de oppassers voor de eigen olifant en de hulpoppassers aan de zijkanten.
In verband met de hitte werd er altijd voor zonsopgang vanuit de bivakken vertrokken. De voorste olifant werd voorzien van een lantaarn met groen licht op de kratten en de achterste met een rood licht. Dit moet vanuit de verte een mooi zicht zijn geweest; dit doet denken aan een schommelend schip.
Helemaal zonder gevaar bleken deze tochten niet te zijn. In het Koloniaal verslag van 1929-1930 wordt melding gemaakt van een aanval op een olifantentransport te Atjeh: "Op 25 juli 1928 deden een aantal met blanke wapens gewapende Atjehers bij Gampong Meunasah, een onderafdeling van Lam Meulo, afdeling Pidië, een aanval op een militair olifanten-

De complete colonne poseert voor de foto.
Legermuseum, Delft, 00105225.

transport van Lam Meulo naar Tangsé. Twee kwaadwillenden werden neergelegd, terwijl aan onze zijde 1 Menadoneesche marechaussee gewond raakte".
Dit uitzonderlijke transport had veel bekijks bij de Europese burgerij en de Atjehse bevolking. De vrouwen van de Marechaussees bezochten vaak de stallen en verwenden de olifanten met een *pisang*, een banaan. Daarvoor in de plaats probeerden ze een 25 cm lange haar van een olifantenstaart te bemachtigen, die zeer in trek waren als amulet of sieraad.

De opheffing

In 1928 werden de wegen vanuit Lam Meulo naar Tangsé en Geumpang aanzienlijk versterkt en verbeterd, waardoor vrachtautovervoer mogelijk werd.
Om financiële redenen besloot het Departement van Oorlog te Bandoeng aan het eind van dat jaar het olifantentransport te staken. Een particuliere onderneming zou gaan zorgdragen voor contractueel vastgelegd vrachtautovervoer. Na een vergeefse poging het olifantentransport voor het KNIL te behouden, trachtte het Departement van Oorlog de dieren door middel van een openbare verkoop af te stoten. Hiermee begon een tragedie. Aanvankelijk werd er contact gezocht met het agentschap Hagenbeck te Medan. Maar dit bleek slechts belangstelling te hebben voor slechts een deel van de dieren. Er volgden advertenties in de *Deli-courant* en in het *Atjeh blaadje*. Hierop kwam slechts één reactie van een planter die voor de som van één rijksdaalder een van de olifanten wilde kopen. Hierop greep het Departement van Oorlog in.
Uiteindelijk kregen de Soesoehoenan van Soerakarta en de Sultan van Djokjakarta ieder een olifant ten geschenke. Er werden olifanten verkocht aan Artis te Amsterdam, Diergaarde Blijdorp te Rotterdam, het Arnhemse dierenpark en aan de Haagse dierentuin. De heer Berthold, handelaar in dieren, die te Gloegoer aan de rand van Medan een kleine dierentuin bezat, kocht twee exemplaren.
Met de verkoop van de olifanten en de komst van de automobiel kwam er een einde aan een bijzondere Atjehse traditie en een uitzonderlijke vorm van militair transport als onderdeel van de Nederlands koloniale militaire geschiedenis.

Toelichting

Gadjah betekent in het Maleis olifant. Gadjah Gadjah is het Maleise meervoud voor olifanten.
Een kettingbeer, gestrafte of dwangarbeider werd als veroordeelde meestal bij het KNIL buiten Java ingezet als drager van proviand of in dit geval bij het olifantentransport te Atjeh om zijn straf uit te zitten.

Gereed voor opzadeling.
Legermuseum, Delft, 00157882.

Literatuur

- Heurn, F.C. van, *De olifanten van Sumatra* (Den Haag 1929).
- L., 'Olifanten voor het transportwezen bij de troepenmacht in Atjeh', in: *Indisch Militair Tijdschrift 1880* nr. 7-12.
- Scholten, P., 'Olifanten in het leger op Atjeh (I), in: *Tong Tong 1971 nr. 14.*
- Scholten, P., 'Olifanten in het leger op Atjeh (II), in: *Tong Tong 1971 nr. 15.*
- Scholten, P., 'Olifanten in het leger op Atjeh (III), in: *Tong Tong 1971 nr. 17.*
- Zwitzer, H.L., C.A. Heshusius, *Het Koninklijk Nederlands Indisch Leger 1830-1950* ('s-Gravenhage 1977).

Vechten en opbouwen. Generaal H.N.A. Swart: de laatste civiel en militair gouverneur van Atjeh (1908-1918)

Drs. Liesbeth Brama - historicus, Den Haag

De meest noordelijke punt van het eiland Sumatra, Atjeh, heeft in de koloniale geschiedenis van Nederland een belangrijke rol gespeeld. Het gebied was het toneel van de langdurigste irreguliere oorlog waarmee het Nederlands-Indische leger te maken kreeg: de Atjeh-oorlog die meer dan dertig jaar zou duren (1873-1914). Het Koninklijk Nederlands Indisch Leger (KNIL) beet zijn tanden stuk op dit gebied dat onder Nederlandse vlag moest worden gebracht. Pas aan het eind van de negentiende eeuw slaagden de Nederlanders hier uiteindelijk in. Na de militaire overwinning was het de taak van de ambtenaren van het Binnenlands Bestuur het gezag daadwerkelijk uit te oefenen. Echter, dit wilde in Atjeh maar niet lukken.

Atjeh nam, als opstandig buitengewest, een aparte plaats in op de koloniale kaart. Het lokale bestuur in de Indonesische archipel berustte bij de (civiele) ambtenaren van het Binnenlands Bestuur. Zij waren, onder andere, verantwoordelijk voor de rechtspraak en de inning van belastingen. In plaats van civiele bestuurders, kende Atjeh echter lange tijd een volledig door militairen gedomineerd bestuur. Het was een bestuurssysteem dat zich terloops, aan het eind van de negentiende eeuw, had ontwikkeld.[1] Dit was niet zonder reden. Atjeh was lange tijd 'oorlogsgebied' en zolang er geen rust was werd een oorlogsgebied voorlopig onder militair gezag geplaatst. Dit werd de zogenaamde 'Atjeh-methode' genoemd. In deze situatie traden de officieren van het KNIL, in plaats van bestuursambtenaren, op als civiel gezaghebber. Dit had als voordeel dat, in geval van een opstand, snel met militaire middelen kon worden ingegrepen. Uiteraard was dit slechts een tijdelijke situatie. Als het gebied uiteindelijk rustig genoeg was kon het bestuur overgedragen worden aan het civiele bestuurskorps. In deze visie was er voor de militair duidelijk geen rol weggelegd in het opbouw- of 'beschavingswerk'.[2]

Deze opvatting van bestuur, geformuleerd door de in Atjeh dienende majoor J.B. van Heutsz, was een duidelijke richtlijn. In het eerste decennium van de twintigste eeuw ging deze visie echter langzaam maar zeker op de helling. Naarmate de welvaart toenam werden ook van militairen meer bestuurstaken verwacht. Toen Van Heutsz in 1904 het ambt van gouverneur-generaal aanvaardde was dat een mooie promotie, maar wel rampzalig voor Atjeh. Het gebiedsdeel was nog steeds niet op orde. Het werd er ook niet beter op na de benoeming van kapitein Van Daalen tot gouverneur van Atjeh. Zijn bestuursperiode (1905-1908) trok een spoor van vernieling en dood door Noord-Sumatra. Vooral de beruchte tocht door de Gajo- en Alaslanden in 1904 veroorzaakte veel ophef en commotie.

In 1908 trad Henri Nicolaas Alfred Swart aan als gouverneur van Atjeh. Van Heutsz maakte zich persoonlijk sterk voor de benoeming van Swart. De puinhopen van Van Daalen leidden tot Kamervragen in Nederland en dat deed de koloniale zaak geen goed. Swart moest de boel weer op orde brengen en bovenal het gebied rijp maken voor civiel bestuur. Deze KNIL-overste deed dit met grote inzet maar ook op zijn eigen manier: hij meende dat, naast hardhandig optreden, de militair ook verantwoordelijk was voor de opbouw van een land en zijn bestuur. Swart wist in zijn bestuursperiode, van 1908 tot 1918, Atjeh vorm te geven en het gebied op te bouwen. Dit resulteerde in 1918 tot de

[1] H.W. van den Doel, 'De ontwikkeling van het militaire bestuur in Nederlands-Indië. De officier-civiel gezaghebber, 1880-1942', in: *Mededelingen van de sectie Militaire Geschiedenis* nr. 12 ('s-Gravenhage 1989).

[2] Van den Doel, 'De ontwikkeling van het militaire bestuur' 35.

Generaal-majoor H.N.A. Swart, infanterie KNIL, militair en civiel gouverneur van Atjeh, 1908-1918, met onder anderen zijn echtgenote links van hem.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag.

benoeming van de eerste civiele gouverneur sinds dertig jaar.
Wat deed Swart wat al zijn voorgangers nalieten? Was het werkelijk zijn bestuurlijk talent dat Atjeh weer op de been hielp of speelden er ook andere factoren een rol? Dit artikel schetst de tien laatste militaire bestuursjaren van Atjeh, de bestuursperiode van KNIL officier H.N.A. Swart.

Jaren van vorming

Swart was een 'Indischman', geboren en getogen in Tjiboeteng, Java. Zijn vader was een Groninger die als planter en later als bestuursambtenaar zijn fortuin zocht in Nederlands-Indië. Swart brengt op verschillende plaatsen in de archipel zijn jeugd door. Hij was al vroeg vertrouwd met uniformen, als kind leerde hij lezen en schrijven van de onderofficieren waar zijn vader als bestuursambtenaar mee samenwerkte. Militairen waren voor hem geen ongewone verschijning en maakten deel uit van zijn opvoeding. De keuze voor een militaire loopbaan was dan ook eigenlijk vanzelfsprekend.
Voor de KMA kwam Swart niet in aanmerking. Op basis van zijn gemiddelde cijferlijst werd hij uitgeloot. Om toch van het militaire leven te proeven trad hij in 1880 als soldaat in dienst van het Nederlandse leger. Via de hoofdcursus voor officieren wist Swart zich in zes jaar tijd op te werken tot de rang van officier. Als militair onder Van Heutsz vocht hij in de jaren negentig van de negentiende eeuw mee om de opstandige Atjehse vorsten te verslaan. Daar lag zijn kennismaking met het gebied en daar deed hij ook zijn eerste gevechtservaring op. Begin twintigste eeuw kreeg hij de kans zijn bestuurlijke kwaliteiten te ontwikkelen en toen bleek dat Swart een zeer goed bestuurder was.
In 1905 werd hij door Van Heutsz benoemd tot civiel en militair resident van Borneo. Daar maakte hij zich, onder andere, sterk voor de invoering van een adatrechtspraak (gewoonterecht) en de bouw van meisjesscholen.[3] Een jaar later, in 1906, werd hij benoemd tot gouverneur van Celebes. Dit eiland was geen gemak-

[3] Memorie van overgave van het bestuur der Residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, 30 juli 1906, Nederland Instituut voor Militaire Historie (NIMH), Den Haag, collectie Swart 52B/8.

Swart en zijn gezin in Nederland, circa 1910-1911.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag.

kelijk gebied. Het was er onrustig en rondzwervende gewapende benden maakten het onveilig. Het koloniale bestuur had weinig gezag. Swart nam direct de leiding in handen en dwong met fors militair optreden respect af. Hij zorgde er tevens voor dat er een begin gemaakt werd met de aanleg van een goed wegenstelsel. In 1908 was de situatie stabiel genoeg dat er overgegaan kon worden tot troepenvermindering.[4]

In Atjeh: 1908-1913

Met Borneo en Celebes als proeftuin kwam Swart als een ervaren bestuurder aan in Atjeh. In 1908 werd hij door Van Heutsz benoemd tot civiel en militair gouverneur van het Sumatraans sultanaat. Ondanks interne legerstrubbelingen- Swart kreeg van de legercommandant M.B. Rost van Tonningen een negatieve beoordeling op zijn conduitestaat- drukte Van Heutsz zijn keuze door. Hij had Swart hoog zitten en gezien de slechte situatie in Atjeh benoemde hij Swart tot gouverneur. In een brief verwoordde Van Heutsz het zo:'Ook het gebrek aan tot dusver van de zijde van het legerbestuur getoonde appreciatie kan U koud laten, dat komt op den duur toch terecht; ik weet heel goed dat gij de residentie [..] van Borneo in zeer goeden toestand hebt overgegeven en ook dat thans door Uw beleid, Uwe energie [..] het Gouvernement Celebes in typerende goeden toestand verkeert [..].'[5]
Eén van de eerste zaken die Swart toepaste in Atjeh was het militair gezag. Als gouverneur liet hij duidelijk weten waar het gezag berustte: bij hem en bij niemand anders. Vele expedities en patrouilletochten kenmerkten dan ook de eerste jaren van zijn bestuur. Swart pakte dit echter op een andere manier aan dan zijn voorganger Van Daalen. Hij trad veel in overleg met de plaatselijke vorsten van Atjeh en ging zelf ook mee op patrouilletochten. Daarmee dwong hij respect af bij de plaatselijke bestuurders. Swart werd in zijn eerste jaren als gouverneur echter nog niet helemaal vertrouwd door het Gouvernement, Atjeh was daarvoor een politiek te gevoelig onderwerp. Kapitein Hendrik Colijn, de adjudant van Van Heutsz, vergezelde Swart op zijn

[4] Memorie van overgave van het bestuur over het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden, 16 mei 1908, NIMH, collectie Swart 52B/8.

[5] Brief van Van Heutsz aan Swart, d.d. 20 januari 1908, NIMH, collectie Swart 52B/8.

Luitenant-generaal H.N.A. Swart, infanterie KNIL, na 1918.
Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag.

kennismakingstournee door Atjeh en gedurende twee jaar daarna trad een lid van de Raad van Nederlands-Indië op als 'voogd' om erop toe te zien dat Swart niet in de fouten van Van Daalen zou vervallen.[6] Swart wist zich echter goed te handhaven in Atjeh. Naast harde militaire acties zorgde hij er ook voor dat het land zich kon ontwikkelen. Op landbouwgebied bijvoorbeeld werden diverse vernieuwingen doorgevoerd. Naast het verbouwen van rijst werden ook andere gewassen geïntroduceerd, zoals palmolie en peper.[7] Verder herstelde Swart onrechtmatig ingehouden inkomsten en zorgde ervoor dat, in geval van dreigend voedseltekort, van overheidswege rijst werd verstrekt. Voorschotten zorgden ervoor dat ploegvee kon worden aangeschaft waarmee de, grotendeels, agrarische economie, weer op gang werd geholpen. Ook de omstandigheden in gevangenissen ontsnapten niet aan zijn aandacht. In 1909 schreef Swart een brief aan de directeur van Justitie van het Gouvernement waarin hij pleitte voor het uitbesteden van de voorziening van voedsel aan externen. De gevangenen waren tot dan toe nog zelf verantwoordelijk voor hun eigen voedselvoorziening.[8]

Ook de organisatie van het koloniale bestuur nam hij op de korrel. In juli 1908 werd het bestuur in Atjeh hervormd. Er vond uitbreiding plaats van het aantal assistent-residenten en om corruptie tegen te gaan werden de salarissen van de kassiers verhoogd. Verder werd ook een inkomstenbelasting ingevoerd.[9] Toch waren de eerste jaren van bestuur ook jaren van hard militair optreden. De strijd tegen de smokkelhandel op de kusten van Atjeh vroeg de nodige aandacht maar het meest in het oog springend was de veiligheid. Rondreizen door Atjeh was in de eerste jaren van Swarts bestuur levensgevaarlijk. Europese bestuursambtenaren waren regelmatig doelwit van aanslagen en het uitsturen van legerpatrouilles om gewelddadige bendes op te sporen was dagelijkse routine. Tijdens die vele patrouilles in de binnenlanden van Atjeh ging het bepaald niet zachtzinnig aan toe. Desondanks toonden de eerste jaren van Swarts bestuursperiode een dalende lijn van geweldsincidenten. In 1908 verloor het KNIL 19 militairen bij de vele uitgevoerde acties, in 1912 waren dit er nog maar 2. De verliezen bij de bevolking lagen echter aanzienlijk hoger. In 1908 verloren 855 mensen het leven bij militaire acties, in 1911 waren dit er 407. In 1912 kwamen 142 burgers om bij de acties van het KNIL.[10]

Een moord in Atjeh

Op 10 oktober 1913 zat luitenant-kolonel van het KNIL W.B.J.A. Scheepens een zitting van de landschapsraad van Pidië voor. Scheepens was als civiel gezaghebber de hoogste autoriteit in dit kleine gebied in Atjeh en recht spreken was één van zijn taken. Bijeengekomen in Sigli, de hoofdstad van Pidië, sprak Scheepens zijn oordeel uit over een boer die de zoon van de plaatselijke vorst, Oeléëbalang Teukoe Bentara Titenuë, verwond had. Scheepens veroordeelde de boer tot drie maanden gevangenisstraf maar de Oeléëbalang vond dat niet genoeg. Gezien de status van zijn familie behoorde de dader verbannen te worden naar Java. Scheepens liet zich niet ompraten en bleef bij zijn oordeel. Het zou zijn laatste worden. De Oeléëba-

6 M.H. du Croo, *Generaal Swart. Pacificator van Atjeh* (Maastricht 1943) 90.

7 Du Croo, *Generaal Swart*, 132.

8 Mailrapport nr. 388/09 Swart aan de directeur van Justitie, d.d. 14 december 1908, Nationaal Archief (NA) Den Haag, toegangsnr. 2.10.36.02: Archief van het Ministerie van Koloniën (MvK) 1900-1963: openbare mailrapporten 1901-1950.

9 Mailrapport nr. 925/09 Swart aan de directeur van Financiën, d.d. 12 december 1908, NA, Archief MvK.

10 Du Croo, *Generaal Swart*, 115.

Luitenant-generaal b.d. H.N.A. Swart. Olieverfschilderij op doek (121 x 91 cm) van Jan Catharinus Adriaan Goedhart (1893-1975), 1933.
Legermuseum, Delft, 056863.

lang stond hierna op, haalde een rentjong, een mes, te voorschijn en stak Scheepens in de buik. Zeven dagen later, op 17 oktober, overleed hij.
Een tragische geschiedenis en slechts één in een reeks van moorden die Atjeh teisterde gedurende het eerste decennium van de twintigste eeuw. De aanslagen vonden willekeurig plaats en waren meestal gericht tegen de Europese gezagsdragers. Een duidelijke verklaring kon er niet voor worden gegeven. Het jaar 1913 was daarop geen uitzondering en kende incidentele uitbarstingen van geweld. De moord op Scheepens schokte de Nederlandse gemeenschap in de archipel. Niet alleen omdat deze koelbloedig begaan werd tijdens de uitoefening van zijn functie maar ook omdat deze plaatsvond ten overstaan van een gehele rechtszaal. De moord leidde zelfs tot een spoedtelegram van het hoogste gezag, gouverneur-generaal A.W.F. Idenburg, aan gouverneur Swart waarin hij om 'spoedige opheldering' vroeg.[11]
Toch was 1913 allerminst een ongelukkig jaar. In een brief die de gouverneur-generaal een maand voor de moord aan Swart schreef klonk een optimistische toon door: '[..] alles wat ik van Atjeh verneem is zeer moedgevend. Het maakt den indruk dat wij gestadig vooruitgaan en dat het verzet op zijn eind loopt. Hoeveel kwaadwilligen zijn er nog in 't veld?'[12] Het verzet tegen het Nederlandse gezag was dan in grootste gedeelte van Atjeh bedwongen. Wat betreft het opsporen van de laatste verzetslieden was dit slechts nog zoeken naar de 'spelden in den hooiberg'.[13] Was dit 'wishfull thinking' van de gouverneur-generaal of was er daadwerkelijk sprake van een verbeterende situatie? Het jaar 1913 kan gezien worden als een omslagpunt in de bestuursperiode van Swart. Hij had er op dat moment vijf zware bestuursjaren opzitten en eindelijk begon het er naar uit te zien dat Atjeh onder regulier, civiel, gezag gebracht kon worden. Externe factoren beslisten evenwel anders.

De jaren 1913-1918

De tweede helft van Swarts bestuursperiode kenmerkte zich door een sterke verbetering van het onderwijs. Hij was een groot voorstander van het verbeteren van de positie van de vrouw in Atjeh en maakte zich persoonlijk sterk voor meer meisjesscholen. In 1912 waren er in heel Atjeh drie meisjesscholen, in 1918, het laatste jaar van zijn bestuur, wist hij dit aantal uit te breiden naar 20.[14] Naast het onderwijs was ook de verbetering van de infrastructuur zijn stokpaardje. De aanleg van nieuwe wegen zorgde ervoor dat voorheen onbegaanbare kampongs zich openden voor de wereld. De economisch sterkere kuststreken wisten met handelswaar zo ook de moeilijk begaanbare binnenlanden van Atjeh te bereiken.
De toenemende politiek stabiele situatie in Atjeh gaf het Gouvernement, en dan met name de gouverneur-generaal, goede hoop voor een definitieve overgang naar een volledig civiel bestuur. Al in 1912 liet Idenburg er geen twijfel over bestaan: '[..] zou het mij zeer aangenaam zijn als in 1914 met een gerust hart en met goede grond een model tot definitieve invoering van civiel bestuur zou kunnen worden gedaan'.[15] Het

[11] Mailrapport 2202/13. Telegram van gouverneur-generaal A.W.F. Idenburg aan gouverneur van Atjeh H.N.A. Swart, d.d. 22 oktober 1913, NA, toegangsnr. 2.10.52: Archief van Ministerie van Koloniën, Politieke verslagen en berichten uit de buitengewesten van Nederlands-Indië, 1898-1940 Sumatra.

[12] Brief van Idenburg aan Swart, d.d. 13 september 1913, NIMH, collectie Swart 52B/8.

[13] Du Croo, *Generaal Swart*, 116.

[14] Idem, 135.

[15] Brief van Idenburg aan Swart d.d. 25 september 1912, NIMH, collectie Swart 52B/8.

Luitenant-generaal b.d. H.N.A. Swart (links) tijdens feestelijkheden met betrekking tot de uitreiking van de Militaire Willems-Orde in de jaren dertig.
Legermuseum, Delft, 00174383.

uitbreken van de Eerste Wereldoorlog gooide roet in het eten. Eventuele onrust in Atjeh kon niet geriskeerd worden. Atjeh lag strategisch aan de belangrijke Straat van Malakka, in de nabijheid van de Britse koloniën India, Maleisië en Singapore. Het was dus des te belangrijker om het Nederlandse gezag, en daarmee de Nederlandse neutraliteitspolitiek, daar te handhaven. Bovendien leefden onder de Atjehse vorsten sterke pro-Duitse gevoelens. Een bestuurswisseling werd dan ook niet opportuun geacht en uitgesteld. De onzekere situatie in die tijd kwam duidelijk naar voren in de brief die Idenburg in 1914 aan Swart stuurde: '[..] om die reden verzoek ik Uwe Excellentie voorlopig uw gewest niet te willen verlaten. Men kan niet zeker weten wat er in een etmaal, laat staan in veertien dagen zal gebeuren [..] Ik heb tevens kolenschepen die blijkbaar voor Duitse oorlogsschepen waren bestemd aan den ketting doen leggen[..] Wat u mij schrijft over de pro-Duitse gevoelens van de Atjehse hoofden klopt goed met wat van elders bekend is omtrent de sympathieën in de Mohammedaanse wereld.'[16] Het Gouvernement in Batavia stuurde voor de zekerheid extra troepen naar Atjeh om eventuele opstanden de kop in te drukken maar dit bleek niet nodig.[17] De Eerste Wereldoorlog bleef een oorlog die zich voornamelijk op het Europese toneel afspeelde en Nederlands-Indië weinig raakte.

Met het einde van de oorlog in 1918 kon Swart, na tien jaar van bestuur, zijn functie als civiel en militair gouverneur van Atjeh en Onderhorigheden neerleggen. Op 2 september 1918 droeg hij het gezag over aan resident A.G.H. van Sluys: de eerste civiele bestuursambtenaar. Atjeh was toen een land volop in ontwikkeling waarbij militairen geen voorname rol meer in het bestuur hoefden te spelen.

Vechten en opbouwen

De functie van civiel en militair gezaghebber was een tijdelijke situatie om een politiek onrustig gebied onder controle te houden. Deze vorm van bestuur werd, waar nodig, in de gehele Indonesische archipel toegepast maar duurde het langst in Atjeh. Met deze vorm van bestuur was geen rol weggelegd voor de militair als opbouwwerker. Hij was louter nodig om krachtig op te treden als er opstanden uitbraken. Begin twin-

[16] Brief van Idenburg aan Swart d.d. 19 mei 1914, NIMH, collectie Swart 52B/8.

[17] Kees van Dijk, *The Netherlands Indies and the Great War 1914-1918* (Leiden 2007) 269.

Detail van de foto links.
Legermuseum, Delft, 00174383.

tigste eeuw trad daar echter een verandering in op. Wilde een gebied succesvol overgaan in handen van een volledig civiel bestuur dan moest er naast krachtig militair optreden ook voldoende perspectieven voor de bevolking ontplooit worden.
KNIL-officier Swart voelde dit haarfijn aan. In zijn eerste vijf bestuursjaren lag sterk de nadruk op het breken van het verzet van de plaatselijke vorsten in Atjeh. Hij ging daarbij niet zachtzinnig te werk. Daarnaast zorgde hij ook voor voldoende ontwikkelingsmogelijkheden in Atjeh. Dat deed hij door te investeren in landbouw, bestuur en onderwijs. Swarts methode wierp zijn vruchten af, na vijf jaar werd Atjeh 'veilig' genoeg geacht voor de overgang naar een volledig civiel bestuur. Met het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog wilde het Gouvernement echter geen onnodig risico nemen. Om de rust in het gebied te bewaren werd Swart vriendelijk doch dringend gevraagd aan te blijven. Uiteindelijk werd het jaar 1918 het laatste militaire bestuursjaar: het echte einde van de Atjeh-oorlog?

Bronnen

Nationaal Archief (NA), Den Haag
- Archief van het Ministerie van Koloniën 1900-1963: openbare mailrapporten 1901-1950
- Archief van Ministerie van Koloniën, Politieke verslagen en berichten uit de buitengewesten van Nederlands-Indië, 1898-1940 Sumatra.

Nederlands Instituut voor Militaire Historie NIMH), Den Haag, Collectie Swart.

Literatuur

- Croo, M.H. du, *Gouverneur Swart. Pacificator van Atjeh* (Maastricht 1943)
- Dijk, Kees van, *The Netherlands Indies and the Great War 1914-1918* (Leiden 2007)
- Doel, H.W. van den, 'De ontwikkeling van het militaire bestuur in Nederlands-Indië. De officier-civiel gezaghebber, 1880-1942' in: *Mededelingen van de sectie Militaire Geschiedenis* nr. 12 ('s-Gravenhage 1989)
- Langeveld, H., *Dit leven van krachtig handelen: Hendrikus Colijn 1869-1944*, deel I (Amsterdam 1998).

Mededeling

Reactie op het artikel 'Een "opera comique". De Koninklijke Marine en de interventie op Anquilla 1969', in: *Mars et Historia* 1 (2009) 27-31

Ten tijde van de 'revolutie' op Anguilla was ik hoofd technische dienst van Windward Islands Airways - beter bekend als Winair - op St. Maarten. Wij vlogen geregelde diensten naar Anguilla, en ook een dienst via Anguilla naar St. Thomas, US Virgin Islands. Anguilla was toen nog een slaperig eilandje dat nog niet ontdekt was door het massatoerisme en veel van de bewoners werkten in de hotels op het al wel heel populaire St.Thomas, hetgeen Winair veel passagiers opleverde.

Ik herinner me de gebeurtenissen als volgt. Anguilla voelde zich altijd al een stiefkindje binnen de Britse West Indies, min of meer zoals de Antilliaanse Bovenwinden zich achtergesteld voelden bij Curaçao. Het schip met geld uit Engeland arriveerde eerst op Antigua en St. Kitts en als die eilanden zich tegoed hadden gedaan, dan bleef er weinig over voor het arme Anguilla. Althans, zo voelde men dat en de ontevredenheid had dan ook een lange voorgeschiedenis. Toen het politiepersoneel door de 'opstandelingen' op een boot werd gezet met de mededeling terug te varen naar St. Kitts, was de vreedzame afscheiding van de State of St. Kitts, Nevis, Anguilla een feit. De aanwijzingen dat de Anguilla-opstand werd aangewakkerd en wellicht gesponsord door aan de maffia gelieerde lieden uit de Verenigde Staten werden algemeen voor waar aangenomen. Anguilla had iets wat maar weinig kleinere Caraibische eilanden hebben: genoeg ruimte om er een startbaan van ruim 3.000 meter aan te leggen, geschikt voor grote Boeing 747 Jumbo's. Het eiland is vrijwel vlak en door het te voorzien van een groot vliegveld, omringd door casino's, kon er veel geld worden verdiend. Het lokale bewind zou geen bezwaren maken, die deelden mee in de pot.

Omdat het voor de hand lag dat de Britten door de lucht een herovering zouden uitvoeren, werd de landingsbaan op Anguilla's vliegveldje gebarricadeerd met lege olievaten. Vliegverkeersleiding kende men op Anguilla niet, maar de aangewezen manier om er toch te landen was door laag over de baan te vliegen - werd het toestel dan als vriendschappelijk of tenminste neutraal herkend, dan renden groepen schooljongens uit de bosjes de baan op om de olievaten weg te rollen. Ook onze Winair vliegtuigen van St. Maarten werden zo toegelaten, waarbij het wel minder geruststellend was dat de olievaten direct na de landing weer op de baan werden gerold.
Overigens was niet iedereen op Anguilla op de hand van de opstandelingen. Politiek werd er, zoals op alle kleine eilanden, bedreven volgens familie-loyaliteitslijnen. Zo werd de eigenaar van Valley Air Service, een inboorling van Anguilla die met hard werken zijn vliegbrevet had gehaald en een luchttaxibedrijfje had opgebouwd, niet vertrouwd omdat hij deel uitmaakte van de verkeerde familie. Op een ochtend klopte deze jongeman heel vroeg op mijn huisdeur en deelde mede dat hij juist met een bootje uit Anguilla naar St. Maarten was gevaren aangezien iemand met een jachtgeweer de banden van zijn tweemotorige Piper Aztec had kapotgeschoten. Of ik hem kon helpen met twee reservewielen en een monteur om ze terplekke te verwisselen. Aangezien we veronderstelden dat ik als blanke Nederlander minder argwaan zou opwekken, ben ik zelf maar gegaan. De klus was vrij snel geklaard, maar ik herinner me nog levendig de zwijgende en niet erg vriendelijk toekijkende Anguillianen, met name een oudere man met een baard die heel vervelend met een jachtgeweer stond te spelen en richtoefeningen in mijn richting deed. Alles liep goed af en per gerepareerde Piper vloog ik terug naar St. Maarten.

Enige dagen later kwam ik zelf met een van onze Winair Twin Otter turboprops teruggevlogen uit St.Thomas. Aan boord was een gezelschap zeer opgewonden lieden op de terugweg naar Anguilla om deel te nemen aan de revolutie. We vlogen laag over de landingsbaan, maar er verschenen geen jongelui die de olievaten wegrolden. Na tevergeefs nog enkele rondjes te hebben gevlogen meldde een van de passagiers zich bij de cockpit met de mededeling dat hij timmerman was en zijn gereedschapkist bij zich had, volgens voorschrift netjes "under the seat in front of you". Dat kon toen nog, met beitels, schroevendraaiers, enzovoort. De man zei dat al zijn gereedschap was gemerkt met zijn initialen en als we nu een paar hamers en dergelijke afgooiden boven het vliegveld dan zou men zich daar realiseren dat hij, loyaal lid van een familie van de juiste politieke kleur, aan boord van ons toestel was en de barricades zouden direct verwijderd worden. Wij vonden het bombarderen van Anguilla's vliegveld met zware metalen voorwerpen echter een minder goed idee omdat het onze neutraliteit wellicht in gevaar kon brengen en we zijn doorgevlogen naar St. Maarten.

Toen de spanning rond Anguilla begon op te lopen, vooral aangewakkerd door een zeer actieve geruchtencampagne, verscheen op een nacht om ongeveer 2.00 uur een grote groep Anguilliaanse mannen bij het huis van een van onze vliegers en eisten direct naar hun thuiseiland te worden gevlogen, teneinde deel te nemen aan het afslaan van de verwachte invasie van de Britten. Met veel moeite wist de vlieger ze te overtuigen dat landen op Anguilla's vliegveld in het donker, zonder baanverlichting en ongetwijfeld die olievaten, niet mogelijk was. Met veel gevloek dropen ze af.

Kennelijk had na weken van spanning ten slotte de verveling een beetje toegeslagen bij de opstandelingen, want toen de Britten midden in de nacht vanuit Antigua met Avro Andover transportvliegtuigen troepen landden, had niemand iets in de gaten en was de revolutie over voodat er een schot gelost werd. Niettemin: 'the mouse had roared' en in ieder geval hadden de Anguillianen bereikt wat ze al jaren wilden: afscheiding van St. Kitts. De 3.000 meter lange startbaan is er nooit gekomen en het eiland dommelde weer rustig in.

Gerard Casius

Mededeling

Bij de foto in *Mars et Historia* 2009/1 op p.13

Toen de regering in Londen van radio Hilversum had vernomen van het officiële bezoek van de Japanse ambassadeur in Berlijn aan Nederland in september 1941 kreeg gezant Pabst in Tokio opdracht de regering van het neutrale en dus nog bevriende Japan kennis te geven van ons ongenoegen over dit bezoek. Het antwoord was dat dezelfde ambassadeur ook België en Frankrijk had bezocht en dat dit helemaal niet werd gezien als een schending van de internationale hoffelijkheid. Bron: Nationaal Archief, Den Haag, index 2.05.80 nr. 302.

Mr. C.J.M. Kramers

Mededeling

Nieuwe bankrekening

Het zal onze leden ongetwijfeld ook zijn opgevallen dat de kosten van het girale betalingsverkeer steeds stijgen. Hierom, en vanwege de aanhoudende problemen in verband met de onlogische tenaamstelling van de rekening bij de Postbank, heeft het bestuur gezocht naar alternatieven.
Daar is uitgekomen dat onze vereniging qua mogelijkheden en kosten elders kan gaan bankieren.
Sinds december 2008 beschikt onze vereniging daarom over een bankrekening bij de **Rabobank Amersfoort** en omstreken ten name van **Mars et Historia**. Het kan niet simpeler!
Ik verzoek u om in het vervolg de betalingen naar deze rekening over te maken, en de Postbankrekening niet meer te gebruiken. Onze relatie met de Postbank/ING zal namelijk binnenkort worden beëindigd.

Nieuwe bankrekening: nummer **1478.89.537** t.n.v. **Mars et Historia**

Voor de leden in het buitenland: de BIC is **RABONL2U** en de **IBAN NL44 RABO 0147 8895 37**

Wil Zaagman jr.

Mededeling

Mars-lid Gerard J. Casius koninklijk onderscheiden

Ridder in de Orde van Oranje-Nassau Gerard Casius kort nadat hij de versierselen opgesteld heeft gekregen, met aan zijn zijde diens echtgenote, Soesterberg, Militaire Luchtvaartmuseum, 28 maart 2009.

Op zaterdag 28 maart jongstleden kreeg tijdens de jaarlijkse vriendendag van het Militaire Luchtvaartmuseum (MLM) ons lid Gerard J. Casius ten overstaan van honderden vrienden van het MLM en enige tientallen hoogwaardigheidsbeklederes in hangar 7 van de voormalige vliegbasis Soesterberg uit handen van de burgemeester van Soest, de heer A. Noordergraaf, de versierselen opgespeld behorende bij een Ridder in de Orde van de Oranje-Nassau.

Gerard kreeg deze zeker nu hoog te noemen koninklijke onderscheiding vanwege zijn vele werk voor de Nederlandse en Nederlands-Indische (zowel Oost als West) militaire luchtvaart de afgelopen jaren. Als een van de weinige luchtvaarthistorici kan Gerard bogen op een bijna vijftig jaar durende activiteit op dit gebied. In 1962 verscheen zijn eerste artikel in het bij de oudere jongeren onder ons zeer bekende vliegtuigblad *Cockpit* van wijlen Hugo Hooftman. Het artikel ging over de *Royal Netherlands Military Flying School* in Jackson, Mississippi.

Nog vele artikelen, ook in ons eigen blad, zouden volgen. Gerard J. Casius is onder meer co-auteur van *The Royal Netherlands Military Flying School* en van 40 jaar luchtvaart in Indië.
Van 2004 tot 2007 was Gerard redacteur van de *Stuurkolom*, het blad van de veteranen van de Militaire Luchtvaart van het KNIL.

Maar Gerard laat anderen ook delen in zijn kennis, zoals ik zelf ook bij mijn eigen onderzoeken heb mogen meemaken. Hij beheert verder als vrijwilliger de collectie documentatie- en beeldmateriaal over de geschiedenis van de ML-KNIL, die deel uitmaakt van de collectie van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH). Gerard is een autoriteit op zijn vakgebied en is binnen en buiten het NIMH dé vraagbaak op het gebied van de Nederlands-Indische militaire luchtvaart. Het is dan ook niet verwonderlijk dat juist hij het initiatief nam om voor de collectie van het MLM een replica te laten bouwen van de *Brewster Buffalo*, een jachtvliegtuig waarmee vliegers van het ML-KNIL in 1942 op dappere wijze de strijd tegen de Japanse agressor hebben aangebonden. Zaterdag 28 maart jl. kon het in Amerika vervaardigde toestel door de Stichting Vrienden van het MLM aangeboden worden aan de directie van het museum. Het was ook bij die gelegenheid dat de initiatiefnemer en projectleider Gerard J.Casius zijn terecht verdiende onderscheiding kreeg opgespeld.

Ook om een andere reden ben ik blij met deze onderscheiding. Ik zie hierin namelijk ook een duidelijke waardering voor het vele werk dat niet beroepsmatige militair-historici, vaak om niet, voor het vakgebied militaire geschiedenis verrichten.

Jacques A.C. Bartels, voorzitter Nederlandse Verenging voor Militaire Historie

Recensieartikel

D.J.H.N. den Beer Poortugael
De bijdrage van Nederland aan de codificatie van het moderne humanitaire recht 1800-1914
Uitgave de Erven D.J.H.N. den Beer Poortugael, 2009
239 p., geïll. in zwart-wit en kleur, geb. (30 cm)
ISBN 978-90-809601-3-8
€ 20,00
Te bestellen bij mevrouw H. den Beer Poortugael via e-mail: heleendenbeer@wanadoo.nl

Wie kent niet de regel uit de Conventie van Genève over de behandeling van gevangengenomen (gewonde) militairen, althans globaal? Dit is het terrein van het humanitaire of oorlogsrecht, het *ius in bello*. De term oorlogsrecht is misleidend omdat tot de eerste helft van de negentiende eeuw juist vaak het tegenovergestelde, het *ius ad bellum* ofwel recht op oorlog, werd bedoeld. De filosoof en diplomaat E. de Vattel (1714-1767), die zich bezighield met het *ius ad bellum*, noemde dit "Verfolgung des Rechts durch die Gewalt". Hieraan is interessant genoeg duidelijk de (latere) befaamde uitspraak van Von Clausewitz gerelateerd. Het is overduidelijk dat de agendering van het humanitaire recht in de tweede helft van de negentiende eeuw niet zozeer te maken had met de ernst van de humanitaire rampen op het slagveld toentertijd - die waren daarvoor strikt genomen niet minder erg - maar met de veranderende opinie over humaniteit in het algemeen, zoals bijvoorbeeld ook met betrekking tot de slavenhandel. Deze opinie werd natuurlijk gevoed door betere en nieuwe vormen van informatie, zoals de fotografie, over wat zich te velde afspeelde.
Ons op 9 mei 2008 ontvallen Mars-lid jhr. mr. Diederic Jacob Herman Nicolaas den Beer Poortugael (1925-2008), die in de jaarvergadering van 18 april jongstleden door de aanwezigen in stilte is herdacht, had zich in de geschiedenis van deze belangrijke ontwikkeling vastgebeten, zo blijkt nu. De eerste Conventie van Genève van 1864 vormt de rode draad in zijn werk, dat was een voorlopig hoogtepunt in het humanitair recht en daarop werd voortgebouwd, zo ook in dit boek. Volgens Den Beer Poortugael kan het huidige recht alleen begrepen worden door naar het verleden te kijken en dit maakt de negentiende-eeuwse ontwikkeling die hij beschrijft van grote historische betekenis, waarbij Nederland een belangrijke rol speelde.
Den Beer Poortugael was maar liefst twintig jaar bestuurslid van onze vereniging, van 1972 tot 1992. Bijna middenin deze periode, in 1980, kwam een einde aan de militaire loopbaan van Den Beer Poortugael, nadat hij eervol ontslag had gekregen als overste van de Koninklijke Marechaussee (KMar). Van 1971-1976 was hij districtscommandant van Utrecht, in welke hoedanigheid hij ook verantwoordelijk was voor de beveiliging van paleis Soestdijk en Drakensteyn. De dag nadat Den Beer Poortugael de KMar verliet, was hij volgens zijn familie al te vinden in een collegezaal van de Universiteit Utrecht om te beginnen aan een studie rechten. In 1985 behaalde hij de meestertitel en voor zijn afstudeerscriptie *Van kruisboog tot kruisraket*, over de ontwikkeling van wapens die in de loop der eeuwen om humanitaire redenen verboden zijn, mocht hij een acht noteren. Deze scriptie bleek slechts de opmaat te zijn voor een veel breder opgezette studie over de codificatie van het moderne humanitaire recht in de periode 1800-1914 en in het bijzonder de Nederlandse bijdrage daaraan. Bovendien wilde Den Beer Poortugael daarop promoveren. Hij werd bij dit alles waarschijnlijk vooral geïnspireerd door de bewondering die hij had voor zijn oudoom J.C.C. den Beer Poortugael (1832-1913), een generaal die zich met hart en ziel inzette voor het oorlogsrecht, op welk terrein hij een internationaal vermaard kenner was, en pleitte voor het op een vredelievende manier oplossen van internationale geschillen. Hij ging hierin zo ver dat sommigen hem als een pacifist beschouwden. Dit stond een glansrijke militaire carrière niet in de weg. Nadat zijn standaardwerk *Het oorlogsrecht* was verschenen, dat volgens zijn meelezer de Leidse professor J.T. Buijs een te humanitaire strekking had, was hij niet alleen in een klap een autoriteit op dit gebied, hij werd met korte tussenpozen bevorderd, bekleedde belangrijke functies en werd niet veel later zelfs gevraagd als minister van Oorlog. Dit maakt J.C.C. den Beer Poortugael tot een bijzondere historische militaire figuur. Het is geen wonder

Russisch-Turkse oorlog 1877-1878. Gewonde Russische militairen smeken om van het slagveld geëvacueerd te worden. Foto uit besproken boek.

Jhr. J.C.C. den Beer Poortugael als kapitein der Koninklijke Marechaussee in Nieuw-Guinea, 1962. Foto uit besproken boek.

als dit een belangrijke voedingsbodem en bron van inspiratie is geweest voor de dissertatie van D.J.H.N. den Beer Poortugael, zijn oudoom speelt immers een sleutelrol in zijn studie.
Met al deze achtergrondinformatie is het bijzonder spijtig te moeten vernemen dat de auteur niet alleen de uitgave van zijn werk en eerbetoon aan zijn oudoom niet meer heeft mogen meemaken, maar ook de promotie zelf niet heeft gehaald. Dit terwijl de leescommissie in meerderheid had besloten Den Beer Poortugael toe te laten tot de promotie. Hij kreeg dit in februari 2008 in het ziekenhuis te horen om zoals gezegd op 9 mei te overlijden. Dit trieste verhaal maakt deze uitgave door de vier kinderen van Den Beer Poortugael bijna een vanzelfsprekendheid, hoe mooi en bijzonder dat initiatief ook is. Het roept overigens de vraag op wat het beleid van de universiteit in een dergelijk geval is, een universiteitscommissie heeft immers bepaald dat iemand tot doctor kan promoveren. Je zou daarom verwachten dat ook de universiteit belang heeft bij een uitgave. Hoe het ook zij, het is goed dat zijn drie dochters en zijn zoon daartoe de handen ineen hebben geslagen want het is de moeite waard. In de eerste plaats natuurlijk omdat het een onderwerp is waarover weinig historische studies verschijnen, al helemaal niet in ons land. Daarnaast omdat de auteur grote delen en misschien wel het overgrote deel levendig schetst, hetgeen gezien het onderwerp een verdienste is. En dat is natuurlijk weer goed voor het vakgebied. Het is met het oog op de totstandkoming misschien wat teveel gevraagd, maar het is juist bij dit type werk jammer als een register ontbreekt. Het is immers typisch zo'n boek met veel waardevolle informatie, uiteindelijk toch ook een belangrijke reden voor de uitgave naar mag worden aangenomen, wat je niet in een adem uitleest. Het is een naslag-/standaardwerk, zeker voor militair-historisch geïnteresseerden.
Het werk wordt ruimschoots gecompleteerd met een woord vooraf van de kinderen, de inleiding van de beoogd promotor, prof. dr. C.G. Roelofsen, de biografie van J.C.C. den Beer Poortugael door dochter Heleen, en de uitgebreide en zeer lezenswaardige levensschets van de beoogd promovendus van dezelfde hand. Al deze extra's maken het, ondanks het persoonlijke tintje hier en daar - het is een echt familieboek -, ook voor derden nog interessanter. Tot slot moet gezegd worden dat het een professionele en mooie uitgave is geworden, waarvan menig uitgever nog wat kan leren. De prijs kan dan ook als een symbolisch bedrag worden beschouwd. En: zolang de voorraad strekt, dus...

Louis Ph. Sloos

Boekbespreking

George Frederik Willem Borel, samengesteld door Menke Alberta de Groot
Onze vestiging in Atjeh. Drogredenen zijn geen waarheid. Met commentaar, noten en afbeeldingen van Jan van Swieten [...], Gustave Marie Verspijck [...], Karel van der Heijden, [...], F.N. Nieuwenhuijzen [...], C. de Mooy [...], H. van der Hoeven [...], E.O. Shakespeare [...], W. Cool [...], C.A. Jeekel [...] en vele anderen
Uitgeverij Eburon, Delft, 2009
614 p., geïll. in fullcolour, geb. met stofomslag
ISBN 978-90-5972-239-2
€ 39,35

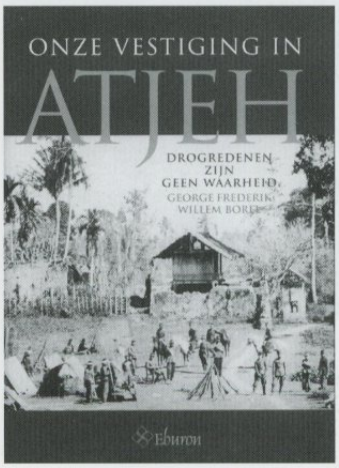

Er bekruipt je als historicus een vreemd gevoel als er onverwachts een meer dan lijvig boek (ruim 600 pagina's op grootformaat) op je vakgebied verschijnt. Doorgaans weet je immers wie waar mee bezig is, zeker als het een op het eerste gezicht groots werk is waaraan lange tijd moet zijn gewerkt. Een zucht van opluchting klonk dan ook toen na enig bladeren en lezen bleek dat het om een heel bijzondere vorm van een heruitgave van een historisch werk gaat. De oorspronkelijke uitgave van dit werk verscheen in 1878 onder de titel *Onze vestiging in Atjeh, critisch beschreven* bij D.A. Thieme in Den Haag. Hiervan verscheen in 1880 een tweede druk, verzorgd door Henri J. Stemberg, met de inmiddels nog duidelijkere titel *Drogredenen zijn geen waarheid*. Als heruitgave van een historisch werk is het bijzonder omdat de samensteller het historische werk van Georg Frederik Willem Borel (1837-1907) heeft aangevuld met 'commentaar' van vele tijdgenoten als Jan van Swieten en Karel van der Heijden. Ik ken hier weinig andere voorbeelden van. Dit heeft waarschijnlijk te maken met de achtergrond en daarmee samenhangend de doelstelling van de samenstelster. Zij is geen historica en tot voor kort wist zij weinig over de Nederlands-Indische geschiedenis. Het is overduidelijk dat de samenstelster het opneemt voor "ons Nederlands Indisch leger aldaar". Multatuli en anderen hielden er volgens haar een "ziekelijke filantropiegedachte" op na, wat dat ook moge zijn. De beste manier om zelf meer te weten te komen over de Nederlands-Indische geschiedenis en in het bijzonder Atjeh-oorlog, die zij kennelijk zo'n beetje als de Nederlands-Indische geschiedenis beschouwt, leek haar door terug te keren naar wat indertijd in Nederland was geschreven. Zodoende kan volgens haar een heldere en een minder door het verstrijken der tijd gekleurde visie worden verkregen op de koloniale geschiedenis. Kort gezegd wordt de waarheid van toen gepresenteerd in een modern jasje zodat een ieder op basis daarvan zijn of haar mening kan vormen over 'de waarheid' met betrekking tot de Atjeh-oorlog en de handelingen van het Nederlands Indisch leger in dat kader. Het is jammer dat de samenstelster in haar verantwoording en in een relatief klein deel van de rest van het boek (p. 559-602: 'Portretten van deelnemers aan de eerste en tweede expedities') zo kort en hier en daar a-historisch door de bocht gaat, want in haar missie is zij geslaagd, althans als de lezer het eens is met de keuze van haar vele commentaren (ruim duizend uitgebreide noten) bij het werk van Borel. Het is temeer spijtig omdat het werk inderdaad wel een deel van de rol kan vervullen zoals zij die voorspiegelt; het boek bevat een schat aan informatie. Het boek dwingt gezien dit laatste respect af als wordt bedacht dat de samenstelster pas halverwege 2007 is begonnen. Ook deed zij uitgebreid beeldonderzoek en is het boek geïllustreerd met honderden minder en onbekende beelden, waaronder vele foto's. Vreemd genoeg komt de uitgave in fullcolour de kwaliteit van de illustraties helaas niet ten goede. Al met al zal dit werk zeker zijn weg vinden naar degenen die al dan niet vak- en/of beroepsmatig geïnteresseerd zijn in de Atjeh-oorlog, zeker gezien de aantrekkelijk prijs voor zo'n boek. Menig historicus zou willen dat zijn of haar boek zo wordt uitgegeven. Waarschijnlijk was ook de uitgever onder de indruk van vooral de hoeveelheid kopij.

Louis Ph. Sloos

Literatuursignaleringen

Graddy Boven e.a.
Keizer Wilhelm II. Admiraal van de Atlantische Oceaan
Aspekt-biografie
Soesterberg, Uitgeverij Aspekt, 2008
138 p., geïll., ingenaaid
ISBN 978-80-5911-652-8
€ 18,95
Betreft geen biografie maar een bundel met de volgende bijdragen over aspecten van Wilhelms martieme droom: Admiraal van de Atlantische Oceaan, Graddy Boven; Van driedekker tot dreadnought. Geschiedenis van de Duitse vloot 1675-1919, Serge Blom en Nicolaas Wassenaar; 'Had ik dat talent gehad, dan was ik geen keizer maar marineschilder geworden', Dick Verroen; Iduna en Meteor, Kristin Lammering. Voorafgegaan door een inleiding van Graddy Boven.

Jaap Jan Brouwer
Met Rommel in Noord-Afrika. De collectie Klein
Soesterberg, Uitgeverij Aspekt, 2009
354 p., geïll., geb. met stofomslag
ISBN 978-90-5911-614-6
€ 39,95
Uitgebreide beredeneerde uitgave van de foto's van Siegfried Klein, die als twintigjarige van 1941 tot 1943 in Noord-Afrika diende bij de 1. Abteilung van het 33. Flakregiment. De circa 450 foto's zijn eigendom van de auteur. Geeft een buitengewone inkijk, een must voor de liefhebber.

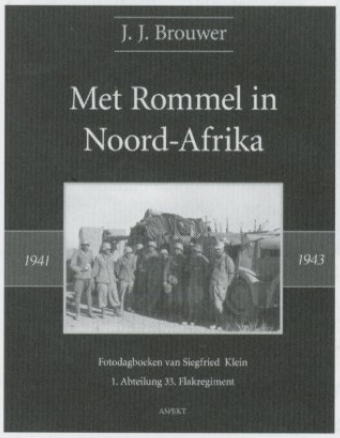

Hans van den Eeden
Leve de koning! Lodewijk Napoleon op reis door Brabant en Zeeland
Uitgeverij Brandarispers, Heusden 2009
144 p., geïll. in fullcolour, geb.
€ 24,95

B. Hartmann
De martelaren van Roermond in het kader van de politieke en kerkelijke situatie van hun tijd, met de Historica relatio duodecim Martyrum Cartusianorum van Arnoldus Havensius, vertaald door H. Kretzers, en andere bronnen
Uitgeverij Colomba, Oegstgeest, 2009
175 p., geïll. in fullcolour, ingenaaid
ISBN 978-9073-810-86-0
€ 19,90

Guus Pikkemaat
Jeanne d'Arc. De maagd van Orléans
Uitgeverij Aspekt, Soesterberg, 2008
148 p., geïll., ingenaaid
ISBN 978-90-5911-750-1
€ 24,95

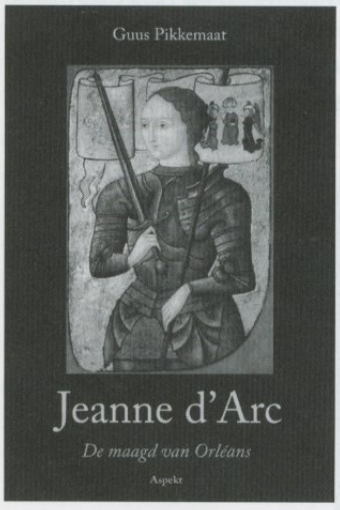

G.P. Sanders
Ridderorden en Onderscheidingen in Paleis Het Loo. De internationale collectie van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden
184 p., geïll.
Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden, Apeldoorn, 2008
ISBN 978-90-8786-005-9
€ 19,50
Uitg. ter gelegenheid van het afscheid van Mr. H.E. Koning, voorzitter van de Stichting tot Instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden 1990-2008.
De publicatie kan besteld worden via het mailadres van de Stichting tot Instandhouding van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden simkno@paleishetloo.nl De prijs is exclusief verzendkosten.

Coen van Tricht
De Koude Oorlog
Aspekt-monografie
Uitgeverij Aspekt, Soesterberg, 2009
481 p., ingenaaid
ISBN 978-90-5911-783-9
€ 24,95

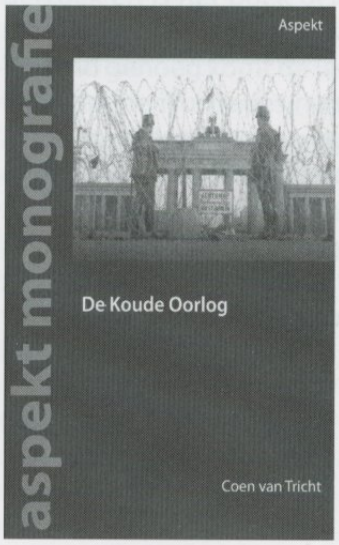

Coen van Tricht
De Ondergrondse.
Landelijke Organisatie, Onderduikers (LO), Knokploegen (KP)
Aspekt-monografie
Uitgeverij Aspekt, Soesterberg, 2008
248 p., ingenaaid
€ 19,95

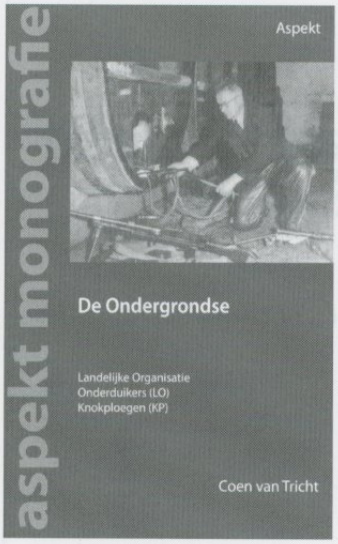

D. Veerman
Vliegveld Deelen, van last tot lust? De invloed die het vliegveld Deelen heet gehad op de aanwezigheid van cultuurhistorische landschapselementen in de omgeving van Deelen
Particuliere uitgave 2008 afstudeeronderzoek Universiteit Utrecht 2004
VI, 274 p., geïll. in fullcolour, geb.
Te bestellen bij de auteur, E d.veerman2@chello.nl
€ 25,00

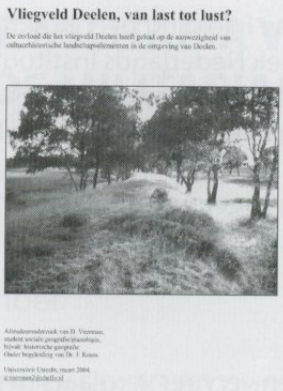

Theo Gerritse
Collaboreren voor een betere wereld. De memoires van vier Nederlandse nationaal-socialisten
Aspekt-monografie
Uitgeverij Aspekt,
Soesterberg, 2007
93 p., geïll., ingenaaid
ISBN 978-90-5911-521-7

ACTIE
Normaal € 14,95, voor leden van Mars et Historia € 12,95 (t/m 1 juli 2009), actie nr. 502-187-83. Te bestellen bij de boekhandel of bij de uitgeverij (www.uitgeverijaspekt.nl)

Wim Jilleba
Buitenlander in vijandig land. Een Dordtse jongen tewerkgesteld in Nazi-Duitsland
Aspekt-monografie
Uitgeverij Aspekt,
Soesterberg, 2007
428 p., ingenaaid
ISBN 978-90-5911-574-3

ACTIE
Normaal € 22,95, voor leden van Mars et Historia € 18,95 (t/m 7 juni 2009), actie nr. 502-172-36. Te bestellen bij de boekhandel of bij de uitgeverij (www.uitgeverijaspekt.nl)

Mededeling

Programma verenigingsexcursie naar de IJssellinie zaterdag 13 juni 2009

10.00-10.30 uur	Verzamelen bij café-restaurant Ripperda te Den Nul (tussen Zwolle en Deventer, even boven Olst) Rijksstraatweg 97, 8121 ED Olst, T 0570-561391
10.30-10.35 uur	Welkomstwoord voorzitter Mars et Historia
10.35-11.10 uur	Algemene inleiding over Koude Oorlog door prof. dr. J. Hoffenaar, hoofd Wetenschappelijk Onderzoek Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag.
11.10-11.30 uur	Inleiding over eenheden bij de IJssellinie door mr. E.A.K.G. Ruys.
11.30-12.00 uur	Inleiding over inrichting IJssellinie en werk van de Stichting door voorzitter Stichting IJssellinie, ing. J.C. Duivenvoorden
12.00-12.45 uur	Lunch
12.45-13.00 uur	Met eigen vervoer verplaatsen naar begin excursie (6 km)
13.00-16.30 uur	Bezichtiging IJssellinie zoals bataljonscommandopost, hospitaalbunker, ingebetonneerde tanks, lua-opstelplaatsen, inlaatsluis, etc.
16.30 uur	Verwachte eindtijd

NB: Maximum aantal deelnemers: 45 (3 groepen van 15 met elk een eigen gids)

De excursie wordt geheel te voet afgelegd. Deelnemers moeten zich voorbereiden op een wandeling van ruim drie (3) uur.
Goed schoeisel (en afhankelijk van het te verwachten weer, een paraplu) is aan te bevelen.
Kosten deelname excursie IJssellinie inclusief 2 x koffie/thee met cake bij ontvangst en lunch bestaande uit soep en 3 belegde broodjes voor 20,00 euro p.p.
Verschuldigde bedrag gaarne overmaken op rekening 1478.89.537 t.n.v. Mars et Historia te Leusden.

Let op: gelet op het aantal beschikbare plaatsen geldt wie het eerst komt, het eerst maalt!

Literatuur en website

Hoffenaar, J., B. Schoenmaker, *Met de blik naar het Oosten, de Koninklijke Landmacht 1945-1990* (Den Haag, 1994), p. 106-126, 166-181.

Beekmans, J.R., C. Schilt, *Drijvende stuwen voor de landsverdediging. Een geschiedenis van de IJssellinie* (Utrecht, 1997).

Reijer, E.C. de, *De IJssellinie 1950-1968* (Zwolle, 1997).

Defensiewerken Oost-Nederland worden afgebroken, in: *Legerkoerier*, januari (1966)

www.ijssellinie.info

DE STICHTING SAMENWERKENDE MILITARIA VERZAMELAARS ORGANISEERT DE VOLGENDE MILITARIABEURZEN:

13 september

aanvang: 09.00 uur - einde beurs 13.00 uur
De vaste locatie voor de beurzen is:
"De nieuwe Sporthal", Graaf Wichman 177, Huizen N.H.

S.M.V. donateurs en hun dames hebben gratis toegang;
militairen in uniform en houders van een veteranenpas half geld;
overige bezoekers € 3,- p.p. kinderen onder 10 jaar onder geleide gratis.

INLICHTINGEN
Joop en Ria de Blij - Overdag: 015 260 21 99 - na 18.00 uur 015 212 18 58
www.stichtingsmv.nl

DE DONDERBUS

Inkoop - Verkoop - Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie
Eerste en Tweede Wereldoorlog, Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres:
Oostzeedijk beneden 213 A, 3061 VW Rotterdam
Geopend vrijdag van 19-21 uur, zaterdag van 11-18 uur
Telefoon: 010-4140267, Telefoon privé: 0186 60 23 38
Website: www.donderbus.com

Mutaties op de ledenlijst

Het bestuur heeft de droeve plicht u mee te delen dat zijn overleden:

- Mevr. J.A.W. van Lier-Geertsen, Hondsrugweg 101, 7811 AB Emmen
- Wm. Jeronimus, 115 Barrett Court, Kingston, Ontario, Canada
- H.J.R. Offermans, Dorpsstraat 14, 5835 AH Beugen

Dat zij mogen rusten in vrede.

Nieuwe leden (en hun interessegebieden):

- Mw. L. Brama, Lavendelstraat 52, 2563 PT Den Haag, T 06 45 05 68 04, E lbrama@hotmail.com (a6, b1, b3);
- W.J. Hagemeijer, Lloydstraat 286, 3024 EA Rotterdam, T 010 477 81 85, E veldhistoricus@yahoo.com (a6, b1);
- Western Front Association Nederland, p/a: P. van Anrooylaan 1, 2343 NB Oegstgeest (alg.)

Wijzigingen in (post-)adres:

- T. Broos, Zuid-Oostsingel 23, 4611 BB Bergen op Zoom
- P.M. Dotinga, Am Mühlenberg 4, 27404 Heeslingen, Bondsrepubliek Duitsland
- W. den Dunnen, Residencia La Cigüeña, apartamento 70, Paseo de las Cumbres S/N, 21449 Islantilla, Lepe (Huelva), Spanje, T (gsm) 0034 693 657 951, E wimdendunnen@gmail.com
- drs. M. van Hattem, Warmoezenierstraat 8, 3231 BR Brielle
- A.G.M. van der Kroon, Waalsdorperweg 361, 2597 HZ 's-Gravenhage
- A.A. Westerink, Kummelweg 20, 8042 JB Zwolle

Geroyeerd wegens het niet betalen van de contributie:

- G.W. van de Weg, Klokstraat 12, 7315 HP Apeldoorn
- R.E. de Wit, Dr. Kuyperlaan 4, 1981 CD Velsen-Zuid

Wil Zaagman jr.

Afdelingscorrespondenten van de vereniging

Mars et Historia

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Militaire geschiedenis te land
Coördinator: drs. J.P.C.M van Hoof
E info@marsethistoria.nl
- ***a3 Napoleontica, Belgische Opstand:***
drs. M. van der Hoeven, Raaphorst 121, 2352 KJ Leiderdorp, T 071 541 25 01, E mithras@wxs.nl
- ***a5 Meidagen 1940:***
E.H. Brongers, Rhodestraat 20, 6363 AZ Wijnandsrade, T 045 524 29 62, E e.h.brongers@tele2.nl
- ***b6 Wiel-en rupsvoertuigen:***
M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK, Den Haag, T 070 363 43 91 en J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105XG, Heemstede, T 023 529 13 24.

Militaire luchtvaartgeschiedenis
Coördinator: drs. R. de Winter - E rolfenastrid@orange.nl
- ***b14 Luchtvaartafdeeling:*** info@marsethistoria.nl
- ***b11 Luchtvaartgeschiedenis (m.n. Indië):***
dr. P.C. Boer, Hoogaars 15, 4617 GE Bergen op Zoom, T 0164 23 08 51, E pcboer@alda.nl
- ***b13 Marine Luchtvaartdienst (MLD):***
P.P. Staal, Javastraat 24, 2341 XL Oegstgeest, T 071 515 66 14, prudentstaal@hotmail.com

Maritieme geschiedenis
Coördinator: dr. S.J. de Groot - E grootares@hetnet.nl
- ***b9 Mariniers:***
B.E. Stuit, Postbus 191, 3500 AD Utrecht, T 06 20 89 69 04, E Mondriaan@veteranen.nl
- ***b10 Schepen en vaartuigen:***
info@marsethistoria.nl

Marechausseegeschiedenis
Coördinator: mr. W.J. Zaagman, E zano85@zonnet.nl

KNIL en krijgsverrichtingen in voormalige overzeese gebieden
Coördinator: T. Broos - E tbroos@hotmail.com

Krijgsmachtbreed
Coördinator: drs. E.J.J.F. Rossmeisl,
E rossmeisl@planet.nl
- ***c1 Uniformen:*** E info@marsethistoria.nl
- ***c2 Emblemen:*** B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, T 035 691 35 63 en Ing. R.C. Kuenen, Willem van Gelre-Gulikstraat 62, 6137 HB Sittard, T 046 458 81 74, E robkuenen@hotmail.com
- ***c3 Onderscheidingen:*** H.G. Meijer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray, T 0478 58 29 92, E hennymeijer@home.nl en B.W. Wagenaar, Burgemeester Nieuwenhuisenstraat 43, 1906 CJ Limmen, T 072 505 38 96.
- ***c6 Traditie en ceremonieel:*** info@marsethistoria.nl
- ***c7 Vlaggen, vaandels en standaarden:***
W.L. Plink, Midachten 53, 8162 CK Epe, T 0578 61 21 38, E wplink@planet.nl
- ***c8 Militaire muziek:***
mr. R.A. Schimmel, Jan Muschlaan 242, 2597 VE Den Haag, T 070 324 65 68, E schimmel242@zonnet.nl
- ***c9 Militaire genealogie:***
J.W.H. van Campen, Weidebloemenweg 73, 9302 AC Roden, T 050 501 82 14, E joopvancampen@yahoo.com
- ***c10 Vuurwapens en geschut:***
G.D. Klein Baltink, Vordense Binnenweg 49a, 7231 BB Warnsveld, T 0575 52 91 56, E gdkb@wxs.nl

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie

De Nederlandse Vereniging voor Militaire Historie, opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij Koninklijk Besluit van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de geschiedenis, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen, en het ceremonieel van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

Ereleden
M. Botma, drs. B.G.J. Elias, H. Muller, drs. J. Nuis

Lid van Verdienste
T.L.D. Postma

Bestuur
J.A.C. Bartels, voorzitter
Drs. R. de Winter, vice-voorzitter
H.A. Bresser, secretaris
Mr.W.J. Zaagman, penningmeester

Drs. J.P.C.M. van Hoof
Mevr. M. Groen
Drs. A.J. van der Peet
Drs. L.Ph. Sloos
J.W.H. Sonnemans

Secretariaat:
Nijverdalseweg 97
7461 TC Rijssen
T 0548 52 23 42
I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

Lidmaatschap
Kosten € 27,50 per jaar (buitenland € 35,-), over te maken naar rekeningnr. (Rabobank Amersfoort) 1478.89.537. t.n.v. Mars et Historia (buitenland BIC is RABONL2U en de IBAN NL44 RABO 0147 8895 37).

Ledenadministratie
Mr. W.J. Zaagman
Stadhouderslaan 7
3832 AB Leusden
T 033 494 04 85

I www.marsethistoria.nl
E info@marsethistoria.nl

invalidentoilet

15
V
KON.MARINE